Anul III. Maiu, 1909. Nr. 5.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și vieața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 8 cor.; pe o jumăt. de an 4 cor. — Pentru România 10 Lei
Un număr 70 fil.

BISERICA ȘI CATEHIZAREA.

În articolul dintâi cerusem, la fine, ca afacerea catehizării să fie regulată de biserică, pe baze pozitive, atât în raporturile ei interne, cât și în cele externe. Lucrul este a se înțelege așa, ca biserica să facă chestie de forță din catehizare spre a se întări pe sine însaș în cuprinsul organismului său, dar în aceeaș vreme să reguleze și raporturile externe ale catehizației în acele puncte, în cari biserica vine, prin mijlocirea propovăduirii cuvântului lui Dumnezeu, în atingere cu instrucția sau învățământul lumean.

Iar în articolul al doilea am spus, că, în privința raporturilor interne ale catehizației, se recere ca Preasfințitul Sinod episcopesc, ca supremul for spiritual, și Măritul Congres ca forul suprem în cele administrative, să-și spună cuvântul, că *catehizarea*, prin ființa sa și prin disciplina bisericească, *este legată de patrafir.*

În urmare ar fi de dorit ca, tot atunci, aceste supreme foruri să iee și demersurile de lipsă pentru reformarea radicală a învățământului teologic în direcțiunea și în măsura cerută de aceasta și alte trebuințe ale bisericei; să creeze condițiunile de lipsă pentruca clerul parohial să se familiarizeze cu oficiul catihetic și să se edifice în cunoștința de carte și în practica catehizării.

Iar acum e la rând să arătăm, că biserica este datoare, ca guvern bisericesc spiritual și ca guvern administrativ, să aibă o deosebită solicitudine și pentru regularea catehizării tinerimei noastre, care își face studiul la școale susținute de alte autorități, cari nu cad sub jurisdicțiunea bisericei noastre.

Pentru noi ca biserică și neam nu poate adecă să fie chestie secundară nici lucrul acesta, când vedem că institutele confesionale de învățământ sunt zilnic restrânse în libertatea lor și reduse

chiar şi în privinţa numărului, în favorul institutelor de stat mai ales.

Statul face tot mai mult problemă *de stat* din învăţământ, care, privindu-l în originea sa, a răsărit nu din instituţiunea statului civil, ci din diregătoria învăţătorească a bisericei.

Astăzi, zic, se sporesc institutele de învăţământ cu caracter de stat şi alăturea de ele cele ale unor anumite organizaţii sociale private şi chiar susţinute, unele, de către particulari. Adevărat, că până la un punct, e bine aşa, deoarece astfel cere interesul *cultural* al lumii moderne, — dar nu e bine că instrucţiunea, ca atare, se separează, uneori se aduce chiar în situaţii de conflict cu principiul şi cu interesul *moral* (nu zicem: confesional) al bisericei, de a face ca învăţământul şcolar să aibă în vedere şi o edificare religioasă-morală.

Multe institute de învăţământ, însă, nu mai ţin samă de această trebuinţă, pe care, de altfel, însuş statul a codificat-o în legile sale atunci, când a recunoscut biserica ca instituţiune şi organizaţie folositoare statului, şi atunci când a decretat, deasemenea prin lege de stat, că învăţământul religiunei este obligător în şcoale.

Dar chestia catehizării trebue să ne preocupe nu numai pentrucă asta o cere *principiul bisericei* şi *interesul ei de viaţă*, ci pentrucă — celce are ochi, poate să vadă — din acest punct de vedere stăm azi în biserica noastră la marginea unui lunecuş foarte primejdios faţă de pretenziunile statului.

Situaţia este următoarea:

Zilnic se sporesc şcoalele de stat şi de alt caracter, cari, sub presiunea spiritului «cultural» din apus, coboară în valoare principiul învăţământului religiunei.

Tot atunci putem constata şi alt fenomen în sinul nostru: reducerea numărului institutelor şi înstăpânirea unui spirit greu deasupra acelora cari mai rămân şi vor mai rămânea.

Pe de altă parte setea de «şcoală» n'a fost mai pronunţată la neamul nostru de dincoaci, decât tocmai acum, când pe lângă atragerea la şcoală prin pornirile sufletului şi prin dorul de înaintare, mai contribue şi *sila*, urmată din acele dispoziţii ale legilor de stat, cari sunt chemate a promova învăţământul, făcut acum problemă de stat.

In urma acestor, tinerimea noastră şcolară cere întrare în acele multe temple ale instrucţiunei şi, din deosebite pricini, foarte mulţi cercetează şcoale de acelea, unde nu au prilejul de a-şi însuşì cunoaşterea legii strămoşeşti şi de a se cultiva în graiul mamei lor.

Privind lucrul din punct de vedere al intereselor statului, trebue să-i concedem şi să-i recunoaştem dreptul de a-şi întocmì învăţământul *său* cum îi convine pentru scopurile sale. El nu este, după accepţiunea vederilor «moderne», îndatorat — dar nici biserica nu-l poate şi nici pretenţia nu o are de a-l silì — să se preocupe de studiul religiunei şi a limbii materne (înţeleg: a şcolarilor de altă limbă decât cea maghiară). Cu atât mai vârtos rămâne, prin urmare, în sarcina confesiunilor respective a purta grije de instrucţia religioasă în şcoale, şi de aceea a limbii — dacă respectiva confesiune reprezintă o biserică cu caracter naţional.

Aşa vedem noi lucrurile şi aşa înţelegem că ar trebuì să se desfăşoare ele.

Această direcţiune de gândire s'a valorat şi din partea statului atunci, când însuş statul — chiar şi din punctul său de vedere — a înfiinţat d. e., la institutele sale medii ş. a. catedre de limba acelei poporaţiuni nemaghiare, care împrejmueşte respectivul institut. Aşa s'a făcut la Sibiiu, Oradea-mare, Lugoj, Arad, Caransebeş, etc.

În şcoalele poporale susţinute de stat, s'a făcut în instrucţie de asemenea loc limbei şcolarilor nemaghiari, — prin însaş firea lucrului, deoarece instrucţia acelora exclusivă în altă limbă decât cea maternă este o imposibilitate pedagogică.

Propunerea religiunei însă în toate aceste şi în alte şcoale, (susţinute şi de alţi factori afară de stat), a fost şi mai puţin discutată decât studiul limbei materne.

Decând însă statul urmăreşte probleme excluziviste, lucrurile au luat altă întorsătură, în paguba bisericei. (Rămânem strict la chestia catehizării). De o vreme încoaci adecă, statul priveşte cu alţi ochi chestia catehizării, şi cel puţin în acelea institute de învăţământ, pe care le susţine însuş, vrea să vadă religiunea propunându-se nu în limba maternă a şcolarilor respectivi, ci în limba statului.

Statul însă, acum, perde din ce în ce tot mai mult din vedere punctul de mânecare al catehizării: că aceasta, în *cuprinsul* său firesc, aparţine fiinţei, datorinţelor şi oficiilor bisericeşti.

Cuprinsul catehizării, cum am arătat în rândul prim, este însuş Cuvântul lui Dumnezeu, care nu statului s'a dat spre chivernisire, ci bisericei, prin cărmuitorii ei spirituali, care este episcopatul,[1] care singur are — într'o biserică bine ordonată şi într'un stat loial — titlul de «chivernisitor al cuvântului» (Luca I., 2). Într'un senz impropriu şi restrâns i-am putea numì de atari şi pe parohi, cari sunt în privinţa aceasta numai delegaţii episcopului.

Punctul acesta de mânecare a fost recunoscut şi din partea statului atunci, când a enunţat, în §§. 57 şi 80 ai art. de lege XXVII. din 1868, că de instrucţia religioasă a şcolarilor dela şcoalele comunale şi de stat are să se îngrijască respectiva confesiune.

Şi mai bine a marcat acest punct de mânecare însuş Ministerul regesc ungar de culte şi instrucţie publică printr'un ordin al său,[2] în care — făcând directă provocare la baza *adevărată* a catehizării, adecă la *dreptul canonic* — zice, că «îngrijirea de instrucţia în religiune şi supraveghiarea asupra ei îi aparţine episcopului (arhiepiscopului) *în temeiul puterii sale catihetice,*[3] *care îşi are rădăcina în Dreptul canonic*[4] *şi a fost în continuu recunoscută şi respectată din partea statului, legislativei şi în vieaţa practică*».

Şi e foarte corect spus acest lucru în această ţară, în care biserica romană-apuseană este biserică de stat, pentrucă, chiar şi după principiile protestantismului, care nu are preoţia ca sacrament sau taină, catehizarea de asemenea este oficiu rezervat.[5]

---

[1] Faptele apostolilor XX., 28: «Luaţi sama de voi şi de toată turma, în care *Duhul sfânt V'a pus pe voi de episcopi,* ca să guvernaţi biserica Domnului».

[2] Nr. 11,042, dto 7 Iulie 1878. Vezi: A magyarországi népoktatásügy, I. p. 327 sq.

[3] Sau de *propriu* învăţător în biserică.

[4] Iar Dreptul canonic are de început şi fundament sf. Scriptură: Cuvântul lui Dumnezeu.

[5] August. Confessio: art. XIV.: De ordine ecclesiastico docent, quod *nemo debeat* in ecclesia publice *docere,.....* nisi *rite vocatus.* — Helvet. Conf. II. Cap. XXX. Equidem docemus *religionis curam imprimis pertinere ad magistratum sanctum.* — Am citat, cu graba în lipsă de isvoare originale, după Dr. Ferd. Walter: Lehrbuch des Kirchenrechts, Bonn 1833, pag. 56, nota g), şi pag. 74, nota o).

Dacă însă e rezervată catehizarea anumitor persoane cu misiune specială, atunci e numai logic şi just, ca împlinirea misiunei acesteia să nu fie împedecată prin nimic și nici dintr'o consideraţie ce cade în afară de acel oficiu.

Cestiunea catehizării, aşa dar, în cuprinsul ei este aşa de *evident bisericească*, chiar şi în sinul confesiunilor fără magisteriu sacramental, încât în privinţa ei statul nu are absolut nici un drept de ingerinţă, ci cel mult *datorinţa*, ca, în propriul său interes de a avea cetăţeni onorabili și morali, să controleze felul cum biserica îi face statului acest serviciu, și să-i deie mijloacele materiale spre a se putea achita de datorinţa ce o are către stat: de a-i creşte cetăţeni în frica lui Dumnezeu, în respectul către legi şi ordine şi în iubirea către deaproapele. Mai departe însă nu-i este îngăduit nici statului să meargă, dacă-şi voeşte propriul său bine şi dacă nu vrea să angajeze biserica la scopuri incompatibile cu originea, fiinţa şi scopul acestei instituţii.

Statul însă a mers mai departe de vre-o câţiva ani încoaci. El voeşte, în privinţa catehizării şcoalelor de altă limbă, să coboare biserica la rostul de agent al instituţiei statului şi astfel a o scoate din ogaşul ei spiritual și tradiţional. Iată în ce chip adecă:

Statul, ce e drept, nu s'a atins până acum de *cuprinsul intern* sau obiectiv al catehizaţiei, care este de natură dogmatică, nici de *măsura* sau extenziunea propunerii religiunei; tot astfel nu a făcut chestie nici din partea externă a catehizării: că după care *metod* şi în care *limbă* s'a propus religiunea la şcolarii de pela alte școale. Şi nu s'a amestecat statul în aceste privinţe, pentrucă — chiar și prin legea de stat XXXVIII. din 1868 — e recunoscut, că de instrucţia religioasă are să se îngrijască fiecare confesiune în felul său şi după puterile și mijloacele sale.

De o vreme încoaci însă şi mai ales în timpul din urmă, statul a îngustat tot mai mult *libertatea de a învăţa,* pe care în ale religiunei o are biserica dela Dumnezeu şi prin natura şi organizaţia sa deosebită de stat.

Statul adecă voeşte, ca religiunea să se propună în şcoalele sale — şi tot aşa zic şi protestanţii cu privire la institutele lor confesionale de învăţământ — şcolarilor de alte limbi numai în limba maghiară, pe motivul, că învăţământul de stat (naturalminte

şi cel al şcoalelor protestante maghiare) are a se preda în limba maghiară şi tot astfel şi religiunea, *pentrucă*, după legile statului, e obiect de învăţământ *obligat*.

Motivarea aceasta («pentrucă») însă este o exagerare, deoarece după dreapta judecată a lucrului, din faptul că statul a codificat ca obligător învăţământul religiunei, care aparţine bisericei, de acì încă nu urmează că l-a şi scos din legătura firească la care aparţine el. Religiunea, în butul acestei codificări, a rămas tot ca făcând parte din fiinţa şi îndatoririle bisericei.

Statul nu are nimic a face cu religiunea, care este din domeniul bisericei; şi nu o poate nici scurta nici adăuga. El poate să-şi creeze sieşi o religiune filozofică ori poliţială şi poate dispune de ea cum îi place; o poate chiar întroduce în întreg cursul învăţământului şcoalelor sale, şi chiar poate ca în favorul acelei religiuni să elimineze religiunea ceastălaltă, a bisericei lui Christos, din cadrele învăţământului de stat; — dar de ceva ce prin fiinţa sa aparţine bisericei, statul nu poate dispune cu uşurinţa cu care a apucat. Statul e în drept să întrebe numai asupra *rezultatelor* învăţământului catihetic şi la caz de lipsă, să ceară numai ameliorări în privinţa aceasta; *mijloacele* învăţământului catihetic însă, cari sunt limba, metodul didactic etc., sunt de competenţa excluzivă a bisericei.

Ceeace statul cere în punctul limbei de instrucţie religioasă este o confundare intenţionată, ceeace nu e bine nici pentru biserică nici pentru stat.

Biserica nu poate purta «sabia» care s'a dat statului (Rom. XIII. 4.), dupăcum statului nu-i este îngăduit nici să voească măcar a încinge *el* «sabia[1] spiritului» (Efes. VI. 17), dată spre purtare învăţătorilor bisericei, cu atât mai puţin deci îi este statului permis să împedece biserica în «chivernisirea cuvântului lui Dumnezeu, dacă vrea să aibă şi pentru sine folos real pe urmele activităţii bisericei.

În păzirea raportului de reciprocitate dintre biserică şi stat culminează toată înţelepciunea pe urma căreia are să rezulte din vieaţa bisericească folos pentru stat, şi dela stat pe sama bisericei.

[1] In alte vremuri era în practică principiul expus acì: Gladius materialis constitutus est in subsidium gladii spiritualis. Constit. Frider. II. a. 1230, c. 7 (la Dr. Frd. Walter, l. c., pag. 76, nota s).

Statul însă, *ori nu recunoaşte bisericei dreptul şi libertatea de a învăţa* ea religiunea în şcoale, *ori nu reflectează la nici un folos* pentru vieaţa cetăţenească din propunerea religiunei. Numai prin una ori alta din aceste alternative poate fi înţeles faptul că statul cere valorarea limbei maghiare în o anumită măsură la propunerea religiunei în şcoalele sale.

Dacă statul vrea să micşoreze dreptul şi libertatea învăţământului religios, chiar şi numai acest motiv e de ajuns, pentruca şi biserica să răspundă cu o alternativă: sau i-se recunoaşte şi i-se lasă ei neatins dea'ntregul dreptul de a dispune în cele ale învăţământului religios, sau să renunţe — în chip de protest — la învăţământul religiunei în acele şcoale.

Dacă, de altă parte, statului nu-i trebuesc foloasele cetăţeneşti cari pot urma dintr'un învăţământ religios predat în limba maternă a micilor cetăţeni, atunci biserica ar face un lucru absolut de prisos, dacă ar mai cerca să aducă statului, cu deasila foloasele acelea.

Ei nu-i este îngăduit nici să se îmbulzească cu învăţământul religios în şcoalele străine, căci doară are destul teren de predicarea cuvântului dumnezeesc şi de instrucţie la sine acasă, în biserică şi în şcoalele sale confesionale. Şi, de s'ar sista catehizarea în şcoalele străine, să vadă atunci statul însuş ce va secera pe urmele politicei sale de a sămăna un învăţământ lipsit de razimul instrucţiei religioase, numai de dragul cunoaşterii cât mai întinse a limbei maghiare.

Învăţământul religiunei este celce are să pătrundă *mai* adânc în sufletul şcolarilor şi de acolo să se resfrângă, la vremea sa, în vieaţa indivizilor şi a societăţii ca iubire de ordine, de legi şi autorităţi, şi ca fapte în consonanţă cu binele obştesc: al statului şi bisericei. Instrucţia aceasta însă nu se poate face cu succesul moral aşteptat, decât *numai în limba maternă* a şcolarilor. Punându-se biserica pe acest motiv, are în sprijinul său psihologia lucrului şi toată experienţa pedagogică; are de razim istoria trecutului său aproape bi-milenar şi chiar statistica cazurilor criminale, că acolo răsar criminalii şi tulburătorii ordinei publice, mai ales acolo unde se nesocoteşte învăţământul catehetic, fie din partea statului, fie din a bisericei, fie din ambele părţi.

Dar biserica trebue să iee în cauza aceasta o atitudine hotărâtă şi energică, nu numai pentru jignirea ce i-se aduce în ființa și în activitatea sa, ci și pentrucă nu e de demnitatea ei să mai tacă şi să mai rabde a fi redusă la rostul, cum am zis, de *agent* al puterii de stat şi al politicei acesteia.

Jignire i-se aduce bisericei atunci, când statul vrea să reguleze, amăsurat scopurilor sale, chestia propovăduirii Cuvântului lui Dumnezeu, drept că acum, la început în şcoalele de stat. Dacă biserica noastră — sau să zic de reprezentanțele ei supreme: spirituală şi administrativă, cari sunt Preasfinţitul Sinod episcopesc și Congresul — va observa și acum răbduriea nejustificată de până acì, nu va fi greu şi mare lucru, ca puterea statului să capete gust la ceva şi mai mult. Ce zic: caşicând nu ar fi destul de mult ceeace ni-se cere deja astăzi, ca să se propună chiar şi unele din rugăciunile bisericei orientale române, precum şi principiile fundamentale ale religiunei, în limba maghiară, pe sama şcolarilor noştri dela şcoalele poporale de stat.

Nu observaţi acì cursa, de a fi cerut la aparenţă foarte puţin? iar când ai zis: *da* în faţa acestei pretenziuni a puterii statului, ai subscris încătuşarea libertăţii învăţământului religios şi preste tot magisteriul bisericei tale, iar însaş biserica lui Dumnezeu ai înjugat-o la carul politic al statului.

Dela acest pas până la violarea limbii *liturgice* şi a *amvonului,* cari din fericire pentru neamul şi biserica noastră sunt una şi aceeaş, ar fi numai un pas, care ar și urmà. În aceeaş legătură ar venì la rând învăţământul teologic. Să luăm aminte, însă, că biserica n'o avem *dela noi* și numai *pentru noi.*

Păstrarea nevătămată a intereselor ei este o înaltă datorie şi umblă de braţ cu mari răspunderi, nu numai înaintea noastră a fiilor ei, ci şi înaintea lui Dumnezeu mai ales, şi a posterităţii.

O atitudine hotărâtă, am zis, se impune aşadar, nu numai din punctul de vedere al *conservării* bisericei, ci şi pentrucă statul *nu are trebuinţă întru nimic* şi nu e nici avizat la aceea ca religia să se predeie şcolarilor români dela şcoalele de stat în limba maghiară.

Nu are trebuinţă, pentrucă dânsul are deja legi pentru promovarea limbei maghiare în şcoalele de orice categorie, începând dela şcoala elementară până la universitate.

Are îndeosebi noua lege şcolară dela 1907, care nu urmăreşte altă ţintă. De ce nu s'ar mulţămì cu aceea? şi de ce să nu-i fie de ajuns ce poate realizà prin aceea, mai ales că are o sută şi o miie de mijloace — bani şi oameni — pentru executarea acelei legi?

Când sunt, aşadar, atâtea şi atâtea consideraţii *pentru* teza, că învăţământul religiunei aparţine domeniului spiritual al bisericei în care statul nu are drept de amestec, şi că ceeace cere statul în cauza de faţă dela biserică, e jertfirea bisericei şi încă pentru un *hatâr* al statului, dela care nu atârna reala bunăstare a cetăţenilor acelui stat: se întăreşte tot mai mult convingerea, că o regulare urgentă a afacerii se impune şi că o păşire energică şi deamnă a bisericei e o trebuinţă imperioasă a situaţiei.

Vom şi vedea-o, oare?!

Să sperăm!

Pentrucă o cere cinstea şi prosperitatea bisericei şi prestigiul conducătorilor noştri bisericeşti, cărora le porunceşte apostolul Pavel (Fapte XX. 28) astfel: «Luaţi sama de voi şi de *întreagă turma*, întru care *Duhul sfânt v'a pus* pre voi *episcopi*, spre a păstorì biserica Domnului, pe care a câştigat-o prin sângele său».

Dr. Gh. Ciuhandu.

B. SPINOZA ŞI PANTEISMUL.

— Studiu apologetic. —

(Urmare).

Capitolul acesta o să mi-l încep cu o apreciere a poetului german Goethe, care în autobiografia sa «*Dichtung und Wahrheit*», îi prinoseşte câteva şiruri scurte, dar pline de înţeles şi avânt tineresc, memoriei acelui cugetător, care, prin poezia înaltă a gândirii sale, l-a ştiut răpì şi entuziasma. Influinţa lui Spinoza lăsă urme adânci, urme neuitate în sufletul cu hotare largi al poetului, şi aceiaş unitate a universului, pe care măestrul cu un secol mai înainte o înfiripa în ceasuri de trudnică muncă cu cifre şi triunghiuri, elevul demn de măestru o smulge lirei cu strunele de argint ale cugetării, zugrăvind-o în gingăşia duioasă, plină de floare şi de înalt avânt a fantaziei, a cântecelor lirice. Şi poate nici când nu i-s'a adus lui Spinoza un prinos mai demn şi mai desăvârşit decât acela pe care elevul după ani de migăloasă luptă îl întruchipează în gloria poeziei goethiane, în *Faust*

Voi ilustra mai jos cu câteva citate Panteismul, dar acum îl las ca să vorbească singur: «Norocos, deşì nedeplin şi mai mult hoţeşte, am încătuşat în mine felul de gândire al unui bărbat extraordinar, întipărindu-mi-se în suflet impresii puternice. Acest spirit, care m-a înfluinţat aşa de mult, aşa de deosebit, şi a cărui fel de gândire în întregime, era să ezerciteze asupra mea o influinţă hotărâtoare, fù Spinoza. După ce mă interesai zadarnic şi pretutindeni, după un mijloc de cultivare a firei mele minunate, ajunsei în sfârşit la *Ethica* lui Spinoza. Nu pot să-mi dau sama ce voiu fi cetit în ea sau ce-mi va fi rămas, destul că întâlniì în ea o liniştire, o mulcomire a patimilor mele; mi se părea că asupra lumii spirituale şi senzuale se deschide o privire liberă şi largă. Insă aceia ce mă legă şi mai strâns de el, fù lipsa egoismului personal, care sbucneşte din fiecare propoziţie. Acel admirabil cuvânt: «*Cine iubeşte pe D-zeu, nu trebue să pretindă ca şi D-zeu să-l iubească*», cu toate cele precedente, pe cari se sprijineşte şi cu toate consecvenţele cari izvorăsc din ele, îmi cuprinse întreaga mea gândire. A fi lipsit de egoism în toate şi mai cu seamă în iubire şi prietenie, era maxima mea, plăcerea mea cea mai supremă, năzuinţa mea, aşa că acel cuvânt îndrăzneţ de mai târziu: «*Dacă te iubesc, ce-ţi pasă?*», l-am glăsuit de-a dreptul din inimă. Dealtfel să nu fiu rău înţeles; cele mai intime legături izvorăsc numai din cele opuse. Liniştea pacinică a lui Spinoza se împotrivì năzuinţelor mele învăpăiate, metodul său matematic fù oglinda felului meu poetic de a gândì şi de a expune şi tocmai acel chip ordinat al muncii mă determinară să fiu elevul lui cel mai pasionat, să-i fiu cel mai aprig admirator. Spiritul şi inima, cugetarea şi sentimentul, năzuiau unul după altul cu o afinitate necesară şi din această străduinţă se închegă acea unire a celor mai diferite fiinţe».[1] Mai desăvârşit îşi exprimă Goethe admiraţia sa faţă de Spinoza în capitolul al 16-lea: «In biblioteca noastră aflaiu o cărticică, a cărei autor se lupta crunt împotriva acestui ciudat cugetător şi pentru a avea aparenţa că purcede cu destulă energie la luptă, puse pe pagina primă, faţă în faţă cu titula, portretul lui Spinoza, scriind sub el următoarele: *Signum reprobationis în vultu gerens,* anume, că el poartă în faţă semnul distrugerii şi-al reprobaţiunii... Cărticica aceasta nu-mi făcù o deosebită impresie, deoarece mie în general nu-mi sunt dragi controversele, preferind totdeauna a afla despre un bărbat *cum* cugetă, decât a mă informa dela altul, *cum ar fi trebuit* să cugete. Totuş curiozitatea mă duse la articolul «*Spinoza*» din dicţionarul lui *Bayle,* o carte pe cât de folositoare şi de preţioasă, pe atât de ridicolă şi de stricăcioasă, din cauza flecăririi neîncetate şi a plic-

[1] Goethe, Dichtung u. Wahrheit, cartea XIV.

tiselii. La începutul cărţii omul e înfăţişat ca ateist şi părerile lui de foarte condamnabile; mai jos se recunoaşte, că era un cugetător liniştit, un bărbat aprofundat în studiu, un cetăţean bun, un om deschis şi un particular pacinic. Şi cu ocaziunea aceasta îmi face impresia, a se fi uitat cuvintele Evangeliei: «*După roadele lor îi veţi cunoaşte*». Mi-aduc încă bine aminte, câtă linişte şi claritate mă cuprinse când răsfoiì odinioară scrierile postume ale acestui bărbat. Influinţa îmi părea limpede şi cunoscută, fără ca să-mi amintesc însă de amănunte; mă întorsei în grabă la scrierile acelea, cărora le datoream atâtea şi aceiaş boare a păcii mă împresură iarăş. M'am dat cu totul cetirii şi credeam, cugetându-mă la mine însumi, că nici când n'am avut parte de o mai deplină şi clară înţelegere a lumii. Dar deoarece s'a discutat şi s'a controversat mult obiectul acesta, a-şi dorì — neîntrelăsând de a mă întroduce şi exprima şi eu despre acest temut şi urgisit sistem noetic — ca să nu fiu rău înţeles...

Increderea mea în Spinoza se sprijinea pe acţiunea împăciuitoare ce o trezì în mine şi se mărì — fiind acuzaţi veritabilii mei mistici de *spinozism*, — când aflai că nici Leibnitz nu se putù mântuì de aceste imputări şi da, chiar *Boerhave*, suspect pentru aceleaş presupuneri, trebuì să părăsească teologia, trecând la medicină. Să nu se cugete că eu a-şi subscrie şi aş admite literal toate cele scrise de el. Aceasta o ştiam eu destul de bine, că nimenea nu poate pricepe pe deplin pe altul şi nu-şi poate imagina la cuprinderea aceloraş cuvinte aceia ce cugetă altul. O convorbire şi o lectură oarecare, deşteaptă în diferite persoane diferite şiruri de idei, dar de-altfel se va concede autorului lui *Werther* şi *Faust* — pătruns însuş adânc de astfel de neînţelegeri, fără de a avea pretenţii mai deosebite — că a înţeles pe un bărbat, care ca un elev al lui Descartes, prin o cultură sistematică şi rabinică, s'a avântat până la culmile gândirii şi care până în vremurile noastre pare a fi ţinta tuturor năzuinţelor speculative» etc.[1]

E curios că Spinoza fù sărbătoritul celor mai deosebite şi mai opuse firi. Reprezentanţi ai credinţii şi ai artei, filozofi speculativi, cercetători ai secretelor universului şi chiar şi materialişti. Explicarea fără îndoială nu poate fi alta, decât că fiecare a înţeles ce-a vrut şi fiecare şi-a aflat poate un germen al unui nou sistem. — Afirmaţia principală pe care-şi clădeşte Spinoza Ethica sa, e relaţia ce există între om şi lume. Deşì forma în care-şi manifestează el gândurile — adeseori ocrotite de aripile calde şi moi ale poeziei — e cea matematică, totuş întregul sistem vieţueşte de suflul puternic al dorului de viaţă. Soartea

[1] Goethe, op. cit. carte XVI.

omenirii cu toate frământările ei mistuitoare, de sbucnirea sombră a patimilor, se desprinde înaintea ochilor noştri asemenea unei tragedii universale, zugrăvită pe un cuprins albastru în conturi largi. Tragicul e foarte puternic, e lupta uriaşă desfăşurată împotriva îngânfării omeneşti. Din înălţimea deamnă de stăpânitor, de făptură a celei mai eterne fiinţe, îl prăvăleşte nemilos în acele adâncuri prăpăstioase în cari stăpâneşte robia, desemnându-i rolul unui punct neînsemnat în imenzul naturii. Această înjosire, nu-i ultima consecvenţă. In noianurile negre ale robiei ce încătuşează fulgeră lumina învăpăiată a nădejdii; din scăpărarea firelor de lumină se desprinde o cale nouă, un drum străin şi necunoscut, tinzând spre înălţimi orbitoare, propoveduind o unire ideală a universului, ca unitate nedespărţită, de care-i încins şi omul cu cingătoarea dragostei intelectuale a lui D-zeu. Pretenziunile sunt mari; omul abzice de libertatea voinţii cu ochii umezi, în schimb i-se dau şi poate la aparenţă numai: grandiozitatea, vecinicia, nemărginirea, înfrăţirea cu natura.

Mai întâi dispare contrastrul ce există între om şi D-zeire. Aceste două concepţii de sine stătătoare şi independente, nu mai întrupează de-aci înainte fiinţe deosebite — regi solitari — ci se împreună într'o unitate exprimată în fenomene şi cauze, în *natura naturans* şi *natura naturata*. Dzeu e cea mai curată substanţă, fiind cauza ultimă a tuturor fenomenelor, făptuind totul în sine şi prin sine. Manifestările lui în extern sunt acoardele sfinte ale unei muzici în surdină. Freamătul frunzelor catifelate, şoaptele doinitoare ale petalelor caişilor în floare, tremurul ce adie al boarei sfinte de seară, parfumul măgheranilor tăinuiţi în umbrele potecelor, plânsetul molcom al crinilor ce-şi desfac sânul ademenitor şi candid; zbucnirea fioroasă a furtunii, glasul profund al valurilor mării lovindu-se în creste, e glasul *lui*, e freamătul milos al buzelor îndurătoare, sunt lacrimile de bucurie senină ale *unuia*, ale aceluiaş ce stăpâneşte singur în sine şi prin sine.

«Ich bin der Gott, den sie in Busen hegt,
Der Geist der sich in Allem bewegt;
Vom ersten Ringen dunckler Kräfte,
Bis zum Erguss der ersten Lebenssäfte
Wo Kraft im Kraft und Stoff in Stoff verquilt,
Die erste Blüth, die erste Knospe schwillt,
Zum ersten Strahl von neugebornem Licht,
Das durch die Nacht, wie zweite Schöpfung bricht,
Und aus den tausend Augen der Welt
Den Himmel so tag wie Nacht erhellt,
Ist eine Kraft, ein Wechselspiel und Weben
Ein Trieb und Drang, nach immer höherm Leben»[1]

---

[1] Schelling, Sämmtliche Werke Vol. 4 p. 546.

Fiind imaginat D-zeu în chipul acesta, nu-i de lipsă ca să se reveleze în extern, să creieze, deoarece puterea făptuitoare, puterea creatoare a lui e învestmântată în sine, e o necezitate a firii sale divine.

«Eterna vie forţă creatoare».[1]

D-zeu nu-i creatorul lumii, ci lumea se manifestează în D-zeu şi D-zeu în lume. E o înfrăţire a aceluiaş gând, a aceloraş năzuinţe, o îmbrăţişare pătimaşe a cugetului cu sentimentul, o înţelegere universală, o dragoste eternă.

«Cum toate 'ntr'una se adună,
Trăesc, ţesându-se 'mpreună!
Puteri cereşti se'nalţă şi se pleacă,
Grăbite, vase d'aur vin să-şi treacă!
Şi'nprăştiind mireasmă sfântă,
Din ceruri pe pământ s'avântă
Şi lumea'n armonii încântă!»[2]

Acest D-zeu, care cuprinde în sine nemărginirea, nu poate fi D-zeul concepţiei *creştine*, acest D-zeu nici nu se poate îngriji de bunăstarea oamenilor, nici nu poate pedepsi şi nici nu poate binecuvânta părinteşte pe oameni. Această concepţie a lui D-zeu, după felul de gândire al lui Spinoza, e prea mic, e prea palid, faţă de concepţia nemărginită a firii D-zeeşti. Viaţa de toate zilele ne dovedeşte contrarul, ne dovedeşte cu totul altceva. Bucuria şi durerile, furtunile, cutremurile de pământ, boalele, îi lovesc crunt pe cei vinovaţi, dar adeseori şi pe cei fără vină. Astfel precum în general nu se manifestează provedinţa divină, zice Spinoza, nu-i o lipsă de demnitate, ca fiinţa supremă să nu lucre după scopuri voite. Odihnindu-se vecinic în sine, fără vrere, neatins de mişcarea vremii, din eternitate în eternitate, aceasta-i grandiozitatea lui, mărirea lui neţărmurită!

Cu această afirmare, lumea nu se prezintă ca o unitate desăvârşită. Greşala principală e, că omul s'a obicinuit să zărească în firea lucrurilor cele două contraste ale simţirii sale: bine şi rău, ordinat şi fără ordine, frumos şi urât. Prin această procedură falzifică el realitatea, fărmând în bucăţi frânte, aceia ce de fapt constitue un lanţ închegat şi durabil. Punând hotare acestei rătăciri şi contemplând lucrurile în adevărata lor valoare, toate se vor împreuna, din cele opuse se va plămădi o singură vieaţă zidită pe temeliile unei singure substanţe. Sufletul şi corpul se ţes la un loc, în caerul fără sfârşit al aceleiaş substanţe. Toate purced, urmând aceluiaş princip cauzal, aceloraş legi imutabile, ca fenomene ale fiinţii D-zeeşti, ca manifestări în timp ale celui

---

[1] Goethe, Faust I. (trad. I. Gorun), p. 17.
[2] Goethe, op. cit. I. (trad. I. Gorun) p. 22.

fără de veacuri, valuri după valuri, talazuri preste talazuri, în marea nemărginirii...

«In valuri de vieață, 'n vârtej de făptuiri
In sus și'n jos m'avânt,
Incoace'ncolo țes!
Din leagăn și mormânt
Torc fire pe ales,
Din mări nesfârșite
Din vieți netihnite,
La-al vremii răsboiu sgomotos pregătesc
Vestmântul cel viu și dumnezeiesc»[1]

Această unire ideală, crezù Spinoza s'o întemeieze în marginile adevărului. Această înălțime o putù numai atunci ajunge, când măiestatea omenească o preschimbă în o mică și neînsemnată părticică a întregului. După cum faptul existenții sale nu-i nimic altceva decât un *mod* al celui deplin, astfel și corpul nu-i decât o parte a nemărginitei întinderi, iar spiritul o parte a cugetării divine; asemenea cum corpul, conform legilor mehanice, e o împreunare din nenumărat de multe părticele, și sufletul e un complex de idei singuratice. Și deoarece voința nu-i ceva aparte de cugetare, ci numai în marginile intime ale gândirii și anume o afirmare a existenții, astfel se schimbă și omul, după zisele filozofului, într'un automaton spirituale. Afirmația aceasta e un mare câștig în ceeea ce privește claritatea; libertatea omului de a lucra însă, cade jertfă. Suntem copiii sorții, fără așezăminte, fără rost și fără nădejde. Glasul îndurării nu ni se ascultă, în taină ni-e plânsul...

«Ce deosebește
Pe zei și pe oameni?
Unde răzlețe
Le freamătă'n față
Un fluviu etern;
Valul ne-avântă,
Valul ne'nghite
Și ne cufundă»![2]

Intru atâta ne mai putem simțì liberi, întrucât suntem conștii că lucrăm. Adeseori nu ne e dat să cunoaștem cauzele și astfel suntem siliți să privim toate de fără de cauză. Acestei nesiguranțe pare ai dedica *Goethe* strofa ultimă din poezia întitulată «*Cântecul spiritelor de-asupra apelor*»

«Al omului suflet
S'aseamănă undei;
A omului soarte
Se'ntrece cu vântul»...[3]

---

[1] Goethe, Hotarele omenirii (trad. I. Broșu)
[2] Goethe, op. cit. (trad. Gorun) p. 24.
[3] Goethe, Cântecul spiritelor de-asupra apelor (trad. I. Broșu).

Luând omul o astfel de poziţie în natură, trebue să admitem că legile ei sunt şi legile lui. Acelaş dor care le mână necontenit pe toate fără scop, fără ţintă în nemărginire, acelaş dor al susţinerii proprii ne avântă şi pe noi oamenii, asemenea izvoarelor ce şerpuesc sburdalnice pe stâncile de marmură şi de granit sur ale piscurilor. Părintele nostru e marea, cu adâncurile ei fioroase.

Dulci izvoare,
Se'nfrăţesc cu el. S'aruncă
Cu-argintatele-i talazuri
Peste 'ntinsul şes şi câmpul
Se mândreşte. Fluviile
Şi-ale văilor izvoare
Chiuesc, strigându-i: frate,
Frate, ia cu tine fraţii
La căruntul tău părinte,
In eternul ocean,
Ce cu braţele deschise
Ne aşteaptă!...
Ah, zadarnic îşi desface
Mânile, să ne cuprindă
Dornic. Insetat pustiul
Şi nisipul lui, ne'nghite;
Sângele, din înălţime
Soarele ni-l suge; dealul
Calea ne-o opreşte. Frate
Fraţii câmpului cu tine,
Fraţii munţilor, cu tine
Du-i părintelui cărunt!»[1]

Dar nici când nu trebue să trecem cu vederea *eul* nostru propriu, fiind necezitaţi să lucrăm vecinic, nu lucrăm pentru alţii, ci pentru noi. Aceia ce sporeşte susţinerea existenţii proprii numim folositor. Astfel toate acţiunile noastre au de temelie *utilul;* cu cât un om e mai dăruit, cu atât va năzuì mai mult în urma lui.

Din întâlnirea şi lovirea singuraticilor fiinţe izvoresc cele mai deosebite complicaţii. Aceasta-i împărăţia afectelor, lupta după noroc şi fericire, aici se izbesc crud, *ura cu dragostea.* Plăcerea şi durerea ne impresionează; ce înţelegem sub ele? Plăcerea e stadiul acela în care spiritul trece dela o deplinătate mai mică, la una mai mare; durerea, dela una mai mare, la una mai mică. Din durere şi plăcere izvoresc celelalte două afecte: ura şi iubirea. Acolo, unde plăcerii îi zace o cauză externă, se'nfiripă iubirea; durerii, asemenea ura. Astfel nici în iubire şi nici în ură nu există bunul plac, nu suntem în stare să fim arbitrari; aceia ce ne priveşte şi ne ridică, trebue să iubim, aceia ce ne strică, e demn de dispreţul şi de ura noastră. Şi din această ură şi din

[1] Goethe, Cântecul lui Mahomet (trad. I. Broşu).

această dragoste, nu suntem în stare să schimbăm nimic din *imboldul propriu.* Ura şi iubirea nu se mărginesc numai asupra acelor lucruri cari ne influinţează imediat. Unele sunt influinţate de altele; prin cele prezente mijlocesc altele mai îndepărtate. Asemenea şi sentimentele noastre se vor resfrânge asupra lor, dar mai palide, noi iubim pe prietinii prietinilor noştri, pentrucă ei promovează aceia ce ne promovează şi pe noi; iubim pe vrăşmaşii vrăşmaşilor noştri, pentrucă ei pun stavilă acelor lucruri cari ne-ar strica şi nouă. Dimpotrivă urâm pe duşmanii prietinilor şi pe prietinii duşmanilor noştri. Toate, chiar dacă întâmplător, cari ne ating plăcut, ne cauzează plăcere şi dimpotrivă, durere. Pe asemenea cărări ne pot umplea sufletul de bucurii sau de dureri, de ură sau dragoste, cele mai îndepărtate lucruri. Afectele ne silesc să lucrăm, pretinzând să iubim aceia ce ne promovează şi să urâm şi să sdrobim aceia ce ne strică.

Prin urmare cunoaştem cauza răului şi cu toate că văpaia luptei îl aruncă furtunos pe unul sau pe altul înainte, totuş în totalitate atârnăm de o lume străină şi nevăzută. De cauze externe suntem târâţi încoace şi încolo, asemenea valurilor fără odihnă ale mărilor albastre, tălăzuite de puterea uriaşe a furtunei. Neştiutori ai mântuirii noastre, robim orbi patimilor, îndoelnici, în luptă eternă unul împotriva altuia....

«Nu samăn eu cu Zeii! O simt, o simt acum;
Cu'n vierme samăn eu, care tânjeşte 'n drum,
Şi 'n pulberea din care se îndoapă,
Cu pasu-i călătorul îl îngroapă»...[1]

Din această mare a suferinţii, Spinoza duce lupta întru izbândă. Care-i calea adevărată, cum se poate câştiga biruinţa? Răspunsul lui Spinoza e următorul: Cunoştinţa adevărată, *cunoaşterea ştienţifică.* Prin această cunoaştere pornim biruitori din cătuşele robiei în împărăţia libertăţii. Această eliberare are numai atunci rost, dacă e urmată de o unire strânsă cu Dzeu, ca ultima şi suprema cauză. Cunoaşterea contemplativă, manifestată în dragoste, e binele cel mai înalt, e ţinta fiecărei năzuinţi adevărate. Prefăcându-se firea noastră, adulmecând în urma sublimei cunoaşteri, ne urnim cu fruntea senină la deplina libertate şi activitate. Durerea ni se alină blând în inimile sbuciumate; suferinţa învestmântă hlamida candidă a plăcerilor divine, ura se destramă în şoaptele unei duioase binecuvântări...

«Te văd şi suferinţa-mi mulcomeşti,
Te prind şi năzuinţa'mi potoleşti,
A gândurilor valuri se aşează
Pe marea 'ntinsă liniştit pornesc
Vii ape la picioare-mi strălucesc,
Spre ţărmuri noi, mă chiamă o nouă rază».[2]

---

[1] Goethe, Faust I. (I. Gorun) p. 30. [2] Goethe op cit. (I. Gorun) p. 31.

Astfel se zideşte vieaţa omului liber din lanţurile robiei afectelor. O afirmare puternică, plină de bucurie, o vieaţă ideală. Compătimirea, evlavia, căinţe, să mângăie pe cei neînţelegători ai claselor neculte; cel ridicat în stadiul libertăţii nu le cunoaşte, lui îi sunt străine. «*Cine se căeşte de o faptă, e îndoit de nenorocit şi fără de putere*».

Acesta trebue să fie idealul ultim cătră care să tindă omenirea. Şi deşi adevărata cunoaştere e o cale lungă şi grea, totuş spre mângăierea noastră, avem împotriva afectelor posibilitatea unei cunoaşteri clare şi adevărate. Cu cât judecăm mai adânc toate evenimentele de cari ne lovim, din punctul de vedere al necezităţii, cu atât mai puţin ne vor putea sgudui şi irita. Avântul gândirii ne răpeşte cu sine, redându-ne spiritului, liniştea cunoaşterii în de bine. Astfel cunoaşterea, lipsită de voinţă şi dorinţe, e remediul cel mai puternic împotriva durerii şi suferinţii, e calea care ne conduce în împărăţia păcii şi sfinţeniei.

Această unire şi închegare e posibilă numai cunoscând, prin o adâncire deplină a spiritului, fiinţa nemărginită şi eternă, pe Dzeu. Numai în el se poate deplinì viaţa şi cugetarea noastră. Am văzut mai înainte că aceea ce promovează bunăstarea noastră deşteaptă cu necezitate iubirea. Astfel suntem cuprinşi de o iubire nemăsurată faţă de Dzeu. Iubirea aceasta nu-i cea obicinuită, ci ea purcede din cel mai înalt grad al cunoaşterii, ea e o iubire intelectuală. Iubirea e numai atunci cea adevărată, dacă nu pretinde o iubire reciprocă, fiindcă Dzeu conform firii sale, nu poate pătimì de afecte, asemenea oamenilor. De aceia zice Spinoza: «*Cine iubeşte pe Dzeu, nu poate pretinde ca şi Dzeu să-l iubească asemenea*». Dzeu se iubeşte pe sine, ca fiinţă eternă, cu o nemărginită iubire intelectuală şi intelectuala iubire a spiritului omenesc faţă de Dzeu e o parte din nesfârşita iubire cu care se iubeşte Dzeu pe sine însuş. Această iubire superioară împrumută universului o profunditate spirituală, iar omului o intimă şi senină vieţuire spre mai bine.

Unirea cu fiinţa universală îi dărueşte omului şi nemurirea. Pentru o nemurire în senzul unei continuări a existenţii naturale, Spinoza nu află nici loc şi nici cuvinte de aprobare. Atât timp, cât vieţueşte corpul, îşi poate forma şi sufletul concepţii şi să-şi amintească trecutul. Descompunerea trupească e şi finitul vieţii spirituale. Dar ca întemeiat în Dzeu, nu se poate stinge dimpreună cu corpul şi spiritul. În Dzeu rămâne cu necezitate o ideie, care exprimă fiinţa sa, sub forma eternităţii. Sufletul, ca un act al cugetării divine, e nemuritor. Dar nemurirea nu-i o nădejde întru mai bine, ci o ridicare nemijlocită preste întreaga existenţă vremelnică, o cunoaştere, o înţelegere a eternităţii în prezent. De

acì purcede strălucita afirmaţie că: «*Omul liber la nimic nu se poate cugeta mai puţin decât la moarte, adevărata înţelepciune e vieaţa, e grija vieţii.* Insă pentru de a lucra, urmând înţelepciunii, n'avem lipsă imediat de nemurire. Mulţumirea şi sfinţenia e acea conştiinţă, că sufletul şi-a ajuns deplina sa perfecţiune în cunoaşterea nemărginitei fiinţe a lui Dzeu. Inţeleptul e conştiu de sine, cunoaşte pe Dzeu şi având în suflet adevărata mulţumire, vieţueşte în veacuri. Acest sentiment etern, cu care Spinoza asemenea unui acord de muzică sfântă auzită de departe, din glasul profund al organelor, îl învestmântă Goethe în petalele albe şi moi ale poeziei, prin glăsuirea avântată a lui Faust.

«Cin' poate să-l numească?
Şi să mărturisească:
Intr'ânsul, cred.
Şi cine de simţeşte,
Să spună nebuneşte:
In el, nu cred!
Atot cuprinzătorul
De viaţă dătătorul,
Nu 'mbrăţişează el şi nu ne ţine
Pe amândoi, şi chiar pe sine?
Nu se bolteşte ceru asupra noastră?
Nu stă pământu tare acì sub noi?
Şi blânde scânteind pe cer,
Eterne stele nu răsar?
Noi, ochi în ochi nu ne privim,
Şi toate nu se grămădesc
In capul tău, în mintea ta,
Şi 'n taină-eternă nu pluteşte
Văzutul nevăzut pe lângă noi?
Cu acestea-ţi umple inima din plin,
Şi de te-a fericit ce simţi,
O, zi-i atuncea ori-cum vreai,
Zi-i fericire! — amor! inimă! Dumnezeu!
Eu să-l numesc nu pot!
Simţire este tot;
Numele-i numai ca să sune
E fum, pe razele cereşti o ceaţă».[1]

Termin capitolul acesta penultim, cu o apreciere a lui Spinoza, scrisă de poetul *H. Heine*, care deşì în multe privinţe exagerează, totuş e destul de caracteristică şi interesantă din punct de vedere literar. «Cetind pe Spinoza, avem acelaş sentiment pe care-l cuprindem când privim în faţă firea în liniştea ei plină de viaţă. Un codru de gândiri divine, a căror vârfuri înflorite se leagănă în freamăt de talazuri şi trunchiurile neclintite prind rădăcini în ţerna eternă. Un parfum, ce nu se poate cuprinde, adie în scrierile lui Spinoza. Te simţi împrejmuit ca de o boare lină, ca de

[1] Goethe, op. cit. (I. Gorun) pag. 156.

un suflu al viitorului. Duhul profeţilor se odihneşte, sălăşluindu-se în urmaşul lor de mai târziu. Seriositatea, mândria conştiinţii de sine, grandeţa gândirii, par o moştenire, un lăsământ al celor de pe vremuri. Se ştie cu siguranţă, că viaţa lui Spinoza fu liberă de tot viţiul. Senină, fără de pată, asemănându-se vieţii divinului său antemergător, Isus Christos. Asemenea lui pătimì el pentru înţelepciunea sa, asemenea lui purta el în jurul frunţii cunună de spini. Pretutindeni unde un spirit profund îşi învestmântă gândirea, se 'nalţă *Golgota*».

Heine e preocupat de mândria și delirul aceluiaş neam, aceleiaş seminţii. E interesant cum se exprimă Heine despre legăturile sufleteşti ce existau între Spinoza și Lessing. Pe Lessing, pe care îl admiră Heine foarte mult, îl numește profetul care păşeşte din Testamentul al doilea în al treilea; el ar fi fost pe calea ce duce dela *deism* la *spinozism*, moartea îl mântuì însă tocmai la timp potrivit. Dar *marele păgân* — Goethe — al poeziei, prinosì totul înţelepciunii lui Spinoza. In *Werther* se învăpăiază de dorul înfrăţirii cu firea. In Faust asemenea cearcă să închege cu firea o legătură nemijlocită și mistică. Doctrina lui Spinoza a înmugurit din hlamida matematicei și ne impresoară adiind în cântecile lui Goethe. Numai astfel ne putem explica urgia pietiştilor împotriva cântecilor lirice ale lui Goethe. Cu ghiarele lor de urşi cucernici năzuesc ei în urma acestui fluture ce le scapă statornic. Acesta-i aşa de gingaş, aşa de eteric, cu aripile parfumate... Aceste cântece ale lui Goethe au o vrajă capriţioasă ce nu se poate descrie. Armonioasele versuri îţi încing inima, asemenea iubitei; cuvântul te îmbrăţişează, ideile te sărută».[1]

In studiile sale despre «*Şcoala romantică*», cu obicinuita lui ironie şi cutezanţă ajunge până la afirmaţia următoare: «*Toţi filozofii noştri actuali, demulteori inconştient poate, zăresc prin ochelarii pe cari i-a tocit Spinoza*».[2]

I. Broşu.

(Va urma.)

Unde religiunea e sănătoasă, acolo ea îşi exercită puterea asupra tuturor referinţelor şi stărilor vieţii. Unde a ajuns la drepturile ei, ea este inima, pulzul lin al întregei existenţe. Acolo nimic nu e atât de neînsemnat, ca să nu fie sfinţit şi luminat de puterea ei, nimic atât de înalt, ca să nu-şi primească din partea ei măsura cea dreaptă. Nu numai înălţarea sufletului, ci şi durerile şi năcazurile lui — le stăpâneşte prin puterea păcii şi a sfinţeniei.

Ullman, Über den Kultus des Genius p. 52.

---

[1] H. Heine, Zur Geschichte der Religion u. Philosophie in Deutschland; L. Sehring. op. cit. 94.

[2] O. c. p. 96.

ROMANII ȘI RUTENII ÎN BISERICA GR.-OR. DIN BUCOVINA.

(Sfârșit.)

Insă ce folos că Românii cearcă să se mângăe cu constatarea, că statisticile nu corăspund stării faptice! Rutenii accentuează unde pot aceste statistici și pe temeiul lor, pretextând că sunt cel mai numeros element în țară, cer drepturile — cari li s'ar fi deținut până acum în biserica ortodoxă, și cu măestrie au știut să-și țească o întreagă ieremiadă de prigoniri scornite, ce le-ar fi îndurat din partea Românilor. Prin presă, în întruniri publice, în cameră, țin să informeze lumea ce mare nedreptate ar fi suferit ei, de ce apăsări și împilări ar fi avut ei parte, până când era elementul românesc singurul hotărâtor în afaceri bisericești. Se face interpelație în camera din Viena, unde li se răspunde din partea unui deputat român, că acuzele lor sunt neîntemeiate și foarte puțin prietine cu adevărul. O deputațiune merge în 1906 chiar la Impăratul ca «höchste Schutz- un Schirmherr der gr.-or. Kirche in Österreich». Și în legătură cu aceasta se publică o broșură în care iscălește un articol despre lupta bisericească în Bucovina» deputatul rutean-tânăr Hierotuhes Pihuliak, iar în alt articol de «un preot rutean» se vorbește despre «înființarea unei dieceze rutene».[1] Această broșură e sinteza păsurilor, părerilor și dorințelor Rutenilor. Aici se proclamă anul 1880 de început al «prigonirii» Rutenilor prin Români. Mitropolitul cuminte și iubitor de neam, Silvestru Morariu, să fi început prigonirea în mod extins a Rutenilor și «romanizarea» bisericei ortodoxe — cu ajutorul guvernului![2] Pe când noi știam că guvernul mai curând nu împedeca rutenizarea, și că biserica își pierde din ce în ce caracterul ei românesc...

Invinuiri în dreapta și în stânga ce se aduc în această broșură în detrimentul adevărului, mai ales Românilor în poziții înalte bisericești, au silit oareș-cum de a se apăra și a reduce asertiunile Rutenilor la adevărata lor valoare. O făcù aceasta tot în limba germană «un preot gr.-or. român» printr'o broșură de 124 pagini

---

[1] Broșura e scrisă în limba germană și poartă titlul: «Beitrag zur kirchlichen Frage in der Bukovina» Zwei zeitgemässe Artikel vom Reichsratsabgeordneten H. Pihuliak u. einem gr.-or. Priester. Csernovitz 1906.

[2] Beitrag zur gr.-or. Kirchenfrage pg. 4.

apărută cătră finea aceluiaş an (1906).[1] Paginile pline de vigoare şi de multeori de satiră fină la adresa provocatorilor — certaţi, se vede, cu adevărul istoric, ne ilustrează foarte bine stările din biserica bucovineană gr.-or.: pretenţiuni exagerate ale Rutenilor în virtutea dreptului naţionalităţii, o retragere şi pierdere continuă a Românilor. Pentru Românii din Bucovina are această broşură o îndoită însemnătate; ea e menită nu numai să apere cauza Românilor, dar totodată trebue să le deştepte simţul de datorie de a-şi apăra neamul şi biserica, căci cu neamul românesc stă şi cade biserica gr.-or. din Bucovina. E o îndemnare de a-şi strânge rândurile în ceasurile din urmă.

Aceste «semne ale timpului» ne luminează destul de bine starea, nici decum de invidiat, a Românilor din Bucovina. Odată era Bucovina numai a Românilor; jignirile aduse lor erau paguba pricinuită întregei ţări — azi Românii sunt primejduiţi de a fi puşi pe planul al doilea, şi când zici «Românii din Bucovina» nu poţi să te desfaci de o durere care, fără să vrei, se strecoară în sufletul tău şi-ţi aduce aminte de alte vremuri, mai senine, mai fericite, când nu pluteau nori prevestitori de furtuni şi dezastre.

Nu vom stărui asupra întregului cuprins al numitelor broşuri polemice, căci am ajunge la acelaş rezultat dureros: că Românii pierd pe zi ce merge, ne vom oprì puţin la un punct, ivirea chestiunei rutene şi pretenţiunile Rutenilor tineri.

VIII.

In migraţiunea Galiţienilor spre Bucovina am putea stabilì două epoci, epoca dela unirea Bucovinei cu Galiţia până la despărţire, a doua epocă dela despărţire încoace. In cea dintâi au venit oaspeţi noi într'un număr cu mult mai mare, cu deosebire în primii ani năpădiră masse întregi preste câmpurile mănoase ale Bucovinei. Dela 1849 (resp. 1854) încoace nu mai putem

[1] Broşura, scrisă într'o limbă frumoasă germană şi într'un stil lapidar, poartă titlul: «Die grich. or. Kirchenfrage in der Bucovina und die Jungruthenen», Von einem gr.-or. rumänischen Priester. Csernovitz 1906.

Autorul e mult regretatul profesor Dr. Vasile Găină, care pe lângă că era un savant neîntrecut pe terenul său special de muncă al apologeticei creştine, era şi un călduros apărător al drepturilor Românilor în biserica română din Bucovina, a cărei istorie o cunoştea foarte bine.

vorbì de o migrare în adevăratul înţeles al cuvântului, de acì încolo e numai o imigrare sporadică, am putea-o numì o imigrare a indivizilor. Nu se mai revarsă masse întregi, căci şi populaţia Bucovinei e destul de mărişoară, dar se strecoară mai mult numai indivizi singuratici sau cu familiile lor, şi activitatea ce o desfăşură aici — lipsită de binecuvântare — e spre dauna ţării, spre paguba Românilor. Aceşti funcţionari, învăţători şi profesionişti — toţi Ruteni gr. cat. — vin cu gândul de a provoca o mişcare naţională a Rutenilor din sânul bisericei gr.-or. bucovinene în favorul Rutenilor uniţi din Galaţia şi astfel samănă germenile neînţelegerilor ulterioare între Românii şi Rutenii gr.-or. Aceşti uniţi din Galiţia sunt parte prevestitorii, parte preformatorii chestiunei rutene în biserica gr.-or. străină de ei.

In apologia sa primă se plânge arhiepiscopul Silvestru, că în locul propagandei confesionale a Catolicilor din Galiţia s'a ivit dela 1849 încoace una *naţională.* «Funcţionari publici, învăţători privaţi» fac agitaţie vie printre Rutenii gr.-or., cercând de a-i câştiga pentru ideia naţională a Rutenilor din Galiţia, amintindu-le că aparţin şi ei aceluiaş neam; fireşte, de confesiune, zic ei — nu vor să se atingă, când vor fi uniţi Rutenii şi-aşa vor dispărea toate diferinţele confesionale.[1] Fructele acestei agitaţiuni s'au ivit abia prin anul 1880 (acelaş an dela care socoteşte deputatul H. Pihuliak prigonirea mai pronunţată şi mai înverşunată a Rutenilor!) Pela 1880 se organiză un partid al Rutenilor — tineri sau ucrainişti, cari pe lângă un program politic bogat, mai pretindeau drepturi pentru Ruteni pe terenul bisericei gr.-or.[2] Şi ce e mai curios, în frunte stăteau de regulă bărbaţi *greco-catolici*, cari se străduiau pentru înlăturarea nemulţumirilor credincioşilor gr.-orientali![3] Insă nu trebue să ne mirăm; pornit-a doar agitaţia din Galiţia!

De Ruteni în Bucovina şi de drepturi de ale lor în biserica gr.-or. până la 1848 şi dela 1848 până în deceniul a 7-lea se vorbia puţin, şi nime nu se gândea la o egală îndreptăţire în privinţa limbei naţionale cu Românii.[4] In 1838 dădu chiar episcopul Hacman un circular conzistorial prin care se declară limba ro-

---

[1] Apologia I. (1885) pg. 3—4.
[2] Die gr. or. Kirchenfrage pg. 5. 9.
[3] Die gr. or. Kirchenfrage pg. 5.
[4] Dr. J. G. Sbiera. Familia Sbiera, Cernăuţi 1899 pg. 162.

mânească de limbă oficioasă în afacerile interne bisericeşti, atât la consistor, cât şi în protopresbiterate şi parohii. *Pe lângă limba românească* se putea întrebuinţa în părţile locuite de Ruteni şi limba ruteană.[1] Şi nu aflăm nicăiri, că s'ar fi iscat din astă cauză nemulţumiri. Nemulţumirile vin abia mai târziu, când întărindu-se partidul neramofil şi cucerind Rutènii tot mai mult, cereau în virtutea proverbului că «mâncând îţi vine poftă» tot mai mult. Chiar până la a. 1860 se ţinu atât din partea statului, cât şi a bisericei de limba ruteană numai atât seamă, cât era «imperios necesar pentru trebuinţa administraţiei, şcoalei şi păstoriei sufleteşti.[2] — Dar o chestiune ruteană era o armă binevenită în mâna acelora cari nu doriau autonomia Bucovinei şi cu atât mai puţin prosperarea şi înaintarea Românilor pe terenul culturei naţionale. Dl Sbiera spune chiar, că ascuţişul acestei arme devenì mai simţitor în anul 1860, când era aplecat Impăratul — în urma stăruinţelor deputaţilor ardeleni şi bucovineni — de a înfiinţa numai o singură mitropolie pentru Românii din întreagă monarhia.[3]

In 1861, la sinodul din Carloviţ accentuă episcopul Hacman — slav şi el de origine — că are între credincioşii săi şi o parte însemnată de naţionalitate slavă.[4] Totuş, ca «om obiectiv avea atâta pricepere pentru evoluţia istorică, încât respectă caracterul român al bisericei bucovinene».[5]

Că ar avea biserica şi caracter rutean nu se susţinea încă pe acele vremuri. Cetim şi în «Dorinţele clerului» din 1861,[6] că Bucovinenii gr. or. nu sunt toţi Români, ci «o parte însemnată a fraţilor religionari sunt Ruteni»; ceeace însă nu împedecă pe acelaş cler care compuse sau în numele căruia se scrise astă broşură, de a privì biserica gr. or. din Bucovina de biserică *română*. In aceleaşi «dorinţi» vorbindu-se despre eventualul mitropolit al Bucovinei, i-se zice constant «mitropolit român». Aşa punând cazul, că atât biserica gr. or. din Ardeal, cât şi cea din

---

[1] Die gr. or. Kirchenfrage pg. 31.
[2] Eus. Popovici, Istoria bis. II. pg. 489.
[3] Sbiera, op. cit. pg. 162. 163.
[4] Dr. Vasile Găina, Arhiepiscopul şi Mitropolitul Dr. Silvestru Morariu-Andrievici. Cernăuţi 1907 pg. 9.
[5] Die gr. or. Kirchenfrage pg. 4.
[6] «Dorinţele dreptcredinciosului cler de'n Bucovina în privinţa organizării canonice a diecezei şi a ierarhicei sale referinţe în organismul bisericei ortodoxe de'n staturile Austriei». Cernăuţi 1861. pg. 17.

Bucovina ar căpăta fiecare pe mitropolitul său propriu se scrie: «De'n contră cugetăm noi, că vaza și puseciunea Românilor în Austria va fi încă mai însemnată, de vor avea Românii doi mitropoliți (în Ardeal și Bucovina) și de vor conveni acești Ierarhi câte cu doi Episcopi titulari cu cei ai năciunei sârbe la sinodul general, credem că le va fi mai lesne a susținea cumpăna cu Arhipăstorii sârbești, decât de ar fi numai Mitropolitul din Alba-Iulia cu Episcopul din Bucovina».[1]

In 1869 se dădù un ordin ca actele și cercularele adresate *întregei* dieceze să fie publicate românește și rutenește, un act îndreptat numai cătră o parte a diecezei să se facă în limba de conversațiune de-acolo; iar petițiunile intrate la consistor aveau să fie rezolvate în limba în care au fost prezentate. Acum e recunoscută prima dată oficios și limba ruteană din partea conzistorului. Dar chiar sub Hacman nu se respectă întru toate această deciziune.[2]

Cătră anii 1880 răsare, în fine, și «chestiunea ruteană». Deacum încep nemulțămiri cu păstorirea bisericei și plângeri. Deodată se deșteaptă Rutenii, a căror simț de naționalitate și solidaritate cu cei din Galiția e trezit și alimentat în mod viu de prea agila agitație antiortodoxă și antiromânească din Galiția. Elemente, nu din cele mai bune, străine de credință și țară, se însărcinară — nepoftite de nimeni, — de a «regula» afacerile bisericei gr. or. și a revendica drepturi pentru Rutenii «împilați» de Români. Din Galiția începù și crescù dela 1880 încoace mișcarea, care «și acum amenință biserica cu desbinare, slăbire, înjosire și ruină și neagă caracterul român istoric al eparhiei».[3] Și iarăș cetim într'o apologie a mitropolitului Silvestru — scrisă pentru a dovedì netemeinicia unor articole de gazetă înjurioase la adresa bisericei și șefului ei — că s'a format «o coaliție formală de elemente contra prosperității, chiar existenței bisericei gr. or. în general, și contra intereselor economice și culturale ale populațiunii «de ambele limbi», dar mai ales contra națiunii românești[4].

[1] «Dorințele» pg. 61.
[2] Die gr. or. Kirchenfrage pg. 4.
[3] Eusebie Popovici, Ist. bis. II. pg. 489.
[4] Apologie, 1889 pg. 4.

Aceste elemente — de provenienţă din Galiţia — purtau de aci încolo lupta şi pe faţă contra lui Silvestru, învinuindu-l că ar fi cel mai mare duşman al Rutenilor», fiindcă îşi iubea neamul său şi nu suferea insulta oricărui venetic. Şi ciudat lucrul tot acest Silvestru a luat iniţiativa pentru înfiinţarea unei catedre de limba slavică-bisericească la facultatea teologică din Cernăuţi![1]

De aci încolo erau tot mai dese plângerile Rutenilor, tot mai imperios cereau drepturile ce li s'ar cuvenì şi pe cari n'ar vrea să li le recunoască Românii, până în fine ajung, dupăcum am văzut, cu plângerea la Impăratul, cerând înfiinţarea unei dieceze separate.

In vreme ce Rutenii cereau tot mai mult — Românii cedau, în vreme ce Rutenii afirmau tot mai sgomotos că au fost scurtaţi decenii de-arândul şi nu voesc să mai fie prigoniţi — Românii dădeau cu mâna largă, de dragul păcii în biserică, în vreme ce agitaţia politică, ucrainofilă din Galiţia, află un teren prielnic în Bucovina şi câştigă aproape întreg poporul rutean din Bucovina pentru ideia unirii tuturor Rutenilor — Românii cedau şi tăceau, şi când au cerut Rutenii o episcopie separată, s'au deşteptat aiuriţi...

Rutenii cărora li se pare şi cel mai pacinic mitropolit român a fi cel mai aspru prigonitor al lor şi «Romanizator», se întreceau şi se întrec formal în afirmaţiuni şi acuzaţiuni din ce în ce mai riscate, încât un deputat român era silit să o spună în plin parlament în Viena, că acuzaţiunile Rutenilor «poartă pecetea monstruozităţii şi imposibilităţii şi nu corăspund nici într'un chip cu starea faptică.»[2]

Aşa de departe a ajuns biserica gr. or. română din Bucovina, încât dacă vei întreba pe rând pe un Român şi pe un Rutean vei primì două răspunsuri ezenţial deosebite. Pentru Român e biserica naţională, română, Ruteanul vede numai ortodoxia. «Ce e Biserica», scrie dl N. Iorga,[3] «ortodoxă sau naţională? Naţio-

---

[1] Dr. V. Găina, Arh. şi mitr. Silvestru, pg. 22.

[2] «Alle diese Behauptungen tragen schon an sich den Stempel der Ungeheuerlichkeit nnd Unmöglichkeit und entsprechen auch wirklich in keinerlei Weise den Tatsachen». Profesorul universitar, dl Constantin Popovici, vezi Bukowiner Lloyd din 10. VII 1905.

[3] Neamul Rom. din Buc. pg. 208.

nală spun Românii cu iubire de neam, cari n'au uitat trecutul şi nu încep a număra dela 1775, sfârşit al barbariei moldoveneşti şi început al civilizaţiei; ortodoxă spun conzilierii ruteni din consistor, preoţii ruteni, teologii ruteni, agitatorii ruteni, cari caută să întemeieze bine biserica unită de spre Rusia, iar în lăuntru socot că pot slujì mai mult pravoslavia».

O spune de altfel aceasta şi «preotul rutean» în articolul său despre înfiinţarea unei dieceze rutene, care par'că se cam teme de istorie şi crede, că spunând că ce e istoric aparţine trecutului ar fi şi şters trecutul din amintirea tuturor. Lui nu-i pasă de trecut. «Wir sind da!» exclamă;[1] şi nici nu se perde în cercetări istorice.

Cui îi place, caute şi în istorie. «Cine are poftă să perziste încăpăţinat pe lângă caracterul istoric al bisericei, acela caute prin arhive şi desfăteze-se după pofta inimii sale. Noi Rutenii însă — deşì nu trebue să ne ruşinăm deloc de trecutul nostru chiar în astă ţară şi în astă biserică şi am putea spune câte ceva şi despre caracterul istoric rutean al ei (dar autorul, om cuminte, preferă tăcerea în această privinţă!), noi vrem, în loc să mergem în sălile mocnite ale arhivelor, să rămânem mai bine pe platforma prezentului!»[2]

Şi de pe «platforma prezentului» cer ei şi despărţirea în două dieceze şi fireşte — şi înzestrarea celei nouă din comorile fondului religionar gr. or.! Şi poate mulţi Români – doritori de o prosperare a neamului lor, s'ar învoì la o despărţire, dar e fondul la mijloc; iar fără fond nu vreau să se despartă nici Rutenii. Autorul broşurei «Die Kirchenfrage etc.» e pentru despărţirea de Ruteni, nu se poate însă împăcà cu împărţirea fondului. Fondul întreg să rămâie bisericei vechi gr. or. din Bucovina şi să nu se împartă, căci pentru una şi nedespărţita biserică gr. or. din Bucovina a fost creat acest fond; şi-ar fi neiertat de a jertfì în mod uşuratic banii strânşi cu atâta sârguinţă dela bunii Domni şi boerii evlavioşi din Moldova, cari au dăruit averi întregi mănăstirilor spre lauda lui Dzeu şi pentru liniştea sufletului lor. «Preotul rutean» spunând că Iosif II. e adevăratul întemeietor («der eigentliche Schöpfer») al fondului religionar, crede că a spus

---

[1] Beitrag etc. pg. 35.
[2] Ibidem.

totul. Fondul e «austriac». Dar dacă n'ar fi fost daniile Voevozilor şi boerilor români?

Mai sunt şi alte multe greutăţi la mijloc; dar nu vrem să discutăm posibilitatea sau imposibilitatea despărţirii, favorurile sau defavorurile pentru Români; am urmărit numai puţin soartea Românilor din Bucovina, soarte aşa de dureroasă. Biserica le-a fost Românilor pavăză ocrotitoare în toate vremurile, şi în Ardeal şi Ţara-Ungurească şi azi e singura cetăţue care rezistă nebiruită atacurilor îndreptate contra Românilor — altfel a fost şi este în Bucovina. Aici biserica gr.-or. până prin anii 1850 avea să-şi apere ortodoxia contra influinţelor dăunăcioase din afară, de atunci încoace trebuia şi trebue să se silească a înăbuşì şi potolì certele şi nemulţumirile acasă, în sânul ei. Parcă e o familie unde se ceartă doi fraţi; când vrei să împaci pe unul se supără celălalt....

Astăzi când fiecare popor năzueşte de a-şi întemeia o cultură *naţională*, azi când conştiinţa naţională e mai vie ca oricând — cu greu pot trăì două popoare cu aspiraţiuni aşa de deosebite, chiar opuse, sub acelaş acoperiş. Ar trebuì aflată o formă de traiu oareşcare, ca să nu fie jigniţi nici unii, nici alţii. Dar cum? Să se plece unii şi să sacrifice avere naţională şi tot ce e al lor pentru a satisface pe ceilalţi? Sau, printr'un fapt îndrăzneţ să te desbini cu desăvârşire de «fratele» care cu cât înaintează şi se întăreşte în viaţa naţională, îţi apropie ţie sfârşitul? Dar până a afla un «modus vivendi» paguba cade tot în sarcina Românului, căruia obosit de atâta trudă şi îndopat preste măsură cu «civilizaţia» străină, încep a i-se îndoì genunchii de atâta povară. Nori grei ca plumbul apasă sufletul Românilor, şi Bucovina a încetat de a fi pentru ei «vesela grădină» cântată de V. Alexandri.

E timpul suprem să se pună odată stavilă desnaţionalizării poporului român din Bucovina, ca să nu vie vremea, când şi mormântul lui Stefan Cel Mare să fie străjuit de «ruthenisch — redende Romanen»!...

Romulus Cândea.

Dacă nu dorim adevărul cu toate puterile sufletului nostru, nici nu-l vom afla. Căutând adevărul cum trebue căutat, nu se va ascunde dinaintea ochilor noştri sufleteşti. Rugaţi-vă şi veţi primì; căutaţi şi veţi afla; bateţi şi vi-se va deschide. Iubirea de adevăr se roagă, caută şi bate ca să i-se deschidă.

Augustin, De moribus eccles. 1, 31.

CHESTIA UNIRII BISERICILOR.

Răspuns la o broşură.

> Ori ce inimă creştină trebue să dorească unirea bisericilor; dar mai ales toată lumea ortodoxă, inspirată de adevăratul spirit al pietăţii, conform scopului dumnezeesc al întemeierii bisericei de către Dumnezeu-omul, Mântuitorul nostru Christos, doreşte cu ardoare unirea bisericilor într'un singur canon al credinţii şi pe baza învăţăturei apostolice şi tradiţionale, fiind piatră unghiulară a ei Iisus Christos.[1]

I.

Aceste cuvinte le-a spus patriarhul Antim şi sinodul patriarhal din Constantinopol, în enciclica pe care a publicat-o în anul 1895, drept răspuns la învitarea ce papa Leon al XIII o făcuse bisericei ortodoxe de a se unì cu scaunul papal, sub unica condiţie, ca să-l recunoască pe el, pe papa, de şeful suprem al bisericei lui Christos. Prin acele frumoase cuvinte, patriarhul şi sinodul patriarhal au exprimat o vie dorinţă a lumei ortodoxe întregi şi au stabilit totodată *singura bază adevărată*, pe care se poate concepe şi săvârşì marea operă a unirii tuturor bisericilor creştine.

La realizarea acestei opere sunt datori să conlucre toţi aceia, cari sunt pătrunşi de însemnătatea neînchipuit de mare ce evanghelia creştină o are pentru vieaţa omenească. Cu adâncă durere sufletească trebue să privim desbinările cari s'au ivit în curgerea vremilor şi cari există şi astăzi în sânul creştinătăţii. Căci Mântuitorul n'a voit să întemeieze mai multe biserici, ci a voit ca toţi cei ce vor crede şi se vor boteza, să formeze *o singură biserică,* care să-i conducă la mântuire. Din pragul patimilor şi a morţii sale izbăvitoare, s'a rugat pentru apostoli şi pentru ceice vor crede întru El prin cuvântul lor: «ca *toţi să fie una,* precum tu Părinte întru mine şi eu întru tine, ca şi ei întru noi *una să fie*» (Ioan 17, 21). Biserica sa a înzestrat-o cu toate mijloacele necesare spre a-şi păstra cea mai desăvârşită unitate. I-a descoperit numai *o doctrină,* care conţine adevărul religios-moral absolut, i-a încredinţat *aceleaşi taine* pentru împărtăşirea harului dumnezeiesc şi a rânduit *o ocârmuire spirituală,* care prin continuitatea sacerdoţiului dela apostoli, se va perpetua în biserică până la sfârşitul tuturor veacurilor. Capul suprem al bisericei este şi rămâne însuş Christos, care însufleţindu-o prin unul şi acelaş Spirit sfânt, o conduce într'un mod nevăzut, prin mijlocirea organelor sale văzute, spre scopul ce i-l'a dat. Toţi credincioşii, inspiraţi de aceiaş credinţă, dragoste şi nădejde, au să se înfăţişeze ca «un trup şi un duh», nizuind spre ţinta înaltă a aceleiaş chemări. Totul în creştinism e menit să păstreze unitatea spiritului prin legătura păcii şi a iubirii, căci, — cum zice sf. apostol Pavel, — e: «un Domn, o credinţă, un botez; un Dumnezeu şi Tatăl tuturor, carele este preste toate

[1] Vezi: «Biserica ortodoxă română» Bucureşti a. XIX pag. 600.

şi prin toate şi întru voi toţi?» (Efes. 4, 3—7). Prin continuă creştere din lăuntru, după asemănarea grăuntelui de muştar, biserica e hotărîtă a se desvolta într'un arbore puternic, sub care se va adăpostì în sfârşit întreg neamul omenesc. Pentru timpul îndeplinirii, Mântuitorul i-a dat făgăduinţa, că va forma «*o turmă*» (Ioan 10, 16).

Aceasta este voinţa lui Christos cu privire la biserica sa.

Dar cât de departe stă astăzi creştinătatea de acest ideal! Ea e separată într'o mulţime de biserici, dintre cari nici una nu renunţă la pretenţia de a reprezenta adevărata biserică a lui Christos. Incă în veacul al V-lea s'au rupt de biserica mamă bisericile nestoriene şi monofisite, cari persistă şi astăzi, după aproape 15 veacuri, în separaţiune. Starea lor e foarte înapoiată, mai ales din cauza vitregimei împrejurărilor externe, între cari au trăit. Nu mult după acele desbinări, se iviră deosebiri doctrinale şi de organizare şi în sânul bisericei universale. Acele deosebiri, fiind favorizate de diferite împrejurări interne şi externe ale desvoltării bisericeşti, dar mai ales din cauza pretenţiilor episcopilor Romei la un primat jurisdicţional asupra întregei biserici, au ieşit la iveală tot mai mari şi mai numeroase, până ce în veacul al XI au avut ca urmare regretabila rupere a bisericei Apusului de biserica catolică şi ortodoxă a Răsăritului. Aceasta din urmă, în ciuda tuturor împrejurărilor grele ce a avut să străbată până în timpul cel mai nou, a rămas statornică în credinţa genuină a creştinismului, definită în cele 7 sinoade ecumenice şi în scrierile părinţilor bisericeşti. Pe când biserica apusană recunoscu în totalitatea sa supremaţia episcopului Romei şi continuă a-şi sporì credinţa prin inovaţii contrare învăţăturilor apostolice şi tradiţionale, iar în desvoltarea sa imprimă istoriei popoarelor apusene din tot decursul evului mediu o signatură deosebită. Pe lângă tot sistemul centralist şi absolutist al papismului, care se nizuia să împedece orice tendinţe reformatorice şi separatiste, biserica apusană avu să îndure o o mare sciziune. Nu fără vina acelui sistem, în veacul al XVI se ivì în sinul ei reformaţiunea sau protestantismul, care se constituì în câteva biserici mai mari şi într'un considerabil număr de secte cu diferite particularităţi în credinţă, organizare şi disciplină. In sfârşit, mai amintind schisma rascolnicilor, întâmplată în veacul al XVII în biserica rusască, apoi mica biserică a «catolicilor vechi», cari s'au separat de biserica papistă, nevrând să primească dogma infalibilităţii papei, decretată la sinodul vatican din anul 1870, — am avea, în trăsături generale, tabloul desbinărilor cari există astăzi în sânul creştinătăţii.

Punând acest tablou faţă în faţă cu măreaţa icoană a stării în care Mântuitorul a voit să se afle biserica sa, răul desbinării ne apare în negre colori. Ce e drept, nici decum nu se poate spune, că creştinismul, privit pe de-a întregul, nu s'ar afla în continuu progres, totuş împărecherile interne îl slăbesc întru îndeplinirea mai cu succes a problemei sale în lume. Aceasta slăbire prin disconcentrarea forţelor trebue simţită cu regret mai ales astăzi, când progresele culturii îi impun spiritul creştin pas de pas o

tot mai mare încordare pentru a adâncì şi realiza înaltele principii ale evangheliei şi o tot mai puternică afirmare în faţa multelor forme ale necredinţei moderne. Cum s'ar înălţa conştiinţa creştină şi cât de impunător s'ar prezenta creştinismul în faţa contrarilor săi, când toţi ceice poartă numele lui Christos ar trăì ca nişte buni fii ai uneia şi aceleiaş biserici! Considerând toate acestea, trebue să susţinem, că ceice lucrează în bună credinţă şi prin mijloace morale la împăcarea şi unirea bisericilor, contribue în acelaş timp la realizarea voinţei lui Christos şi la promovarea cauzei sublime a creştinismului în lume.

Dar, se vor întreba unii, nu este oare din capul locului zadarnică o atare lucrare? Nu înseamnă ea o cheltuială de timp şi puteri în vederea unui scop utopic, irealizabil? Cu alte cuvinte: mai putem spera că se vor unì vre-odată bisericile creştine?

Fără 'ndoială, ele se vor unì! Conştiinţa creştină neşovăitoare nu poate avea alt răspuns principiar la acea întrebare. Căci celce crede în Christos, în mod consecvent trebue să spereze, că se vor împlinì până într'un cuvânt toate făgăduinţele lui. Deci, dacă Christos a prezis că «va fi *o* turmă», care prezicere se referește nu numai la unirea creştinilor într'o singură biserică, ci şi la întrarea tuturor popoarelor în sânul acelei biserici, atunci avem cel mai puternic motiv de a spera, că aşa va fi. Este adevărat, că încercările întreprinse în diferite rânduri cu scopul de a unì singuraticele biserici, n'au avut până acum rezultatul dorit; dar de aici nicidecum nu rezultă, că ceeace a fost imposibil în trecut, n'ar fi cu putinţă oare-cândva în viitor. In vederea acestei posibilităţi, biserica noastră ortodoxă a lucrat într'un adânc spirit creştinesc, când a întrodus în cultul său public dumnezeiesc rugăciuni pentru pacea sfintelor lui Dumnezeu biserici şi pentru unirea în credinţă a tuturor celor rătăciţi dela calea adevărului. Este necreştinesc lucru a presupune, că scăderile şi slăbiciunile oamenilor vor covârşì planurile înţelepte şi de mintea omenească nepătrunse ale Provedinţei dumnezeieşti.

Cum se va întâmpla unirea bisericilor şi cari anume împrejurări vor servì în mâna Provedinţei ca mijloace spre acel scop — noi nu putem ştì mai de-aproape, fiindcă nu ne este dat să pătrundem tainele ce le ascunde viitorul. Presupunem însă, că se vor ivì anumiţi factori interni şi externi ai istoriei bisericeşti, cari vor mijlocì o tot mai mare apropiere a bisericilor într'olaltă şi vor îndrepta cursul desvoltării lor cătră ţinta unirii. Unirea definitivă nu ne-o putem închipuì în afară de unitatea credinţei, precum într'un corp nu poate să existe mai mult decât un suflet. Intrebarea e: *care credinţă va servì de bază la unirea bisericilor?* Fără îndoială aceea credinţă, care reprezintă adevărul revelat al creştinismului — *întreg şi nefalşificat.* Aceasta concluziune rezultă de sine din chemarea bisericii de a fi «stâlp şi întărire a adevărului» (I. Timotei 3, 15). Fiind adecă biserica înzestrată cu prerogativa infalibilităţii, este exchisă putinţa ca să rătăcească în totalitatea ei dela calea ortodoxiei şi să zădărnicească

astfel scopurile revelaţiunii dumnezeieşti. Dar: *cum se poate constata adevărul întreg şi nefalsificat al revelaţiunii dumnezeeşti?* — deoarece azi fiecare dintre bisericile existente pretinde a-l fi păstrat şi a-l avea ea singură, în deosebire de celelalte surori cari l-ar fi pierdut în măsură mai mare ori mai mică. Nu altcum, decât ascultând glasul unanim al bisericei vechi ecumenice. Adevărul descoperit s'a încredinţat bisericei, atât în scris cât şi cu graiul viu, ca să-l păstreze neschimbat în substanţă şi să-l propună credincioşilor spre mântuire. De câteori s'a ivit trebuinţa, biserica a definit şi lămurit acel adevăr pe temeiul izvoarelor revelaţiunii dumnezeeşti: sft. Scriptură şi sft. Tradiţiune, spre a satisface cerinţele religioase ale timpurilor şi spre a ferì pe credincioşi de rătăciri păgubitoare pentru suflet. Ceeace întotdeauna, pretutindenea şi de cătră toţi s'a crezut ca adevăr religios neîndoielnic, aceea se consideră ca moştenire lăsată bisericei dela Christos şi dela apostoli şi ca normă neînşelătoare a adevăratei credinţe creştine. Acest glas unanim al puterii de credinţă, această conştiinţă religioasă universală a bisericei s'a pronunţat în definiţiunile dogmatice ale sinoadelor ecumenice şi în doctrina conglăsuitoare a părinţilor bisericeşti. In acelea neperitoare monumente ale ortodoxiei s'au constatat şi precizat numai acele învăţături cari au existat dintru început şi fără întrerupere în sânul întregei biserici, păstrându-se cu pietate, ca o comoară nepreţuită, din veac în veac. Astfel ni-se înfăţişează biserica din timpul sinoadelor ecumenice şi a părinţilor bisericeşti ca o comunitate condusă de aceiaş conştiinţă religioasă, luminată de acelaş Duh al adevărului, care a învăţat şi pe apostoli. Intre singuraticele ei definiţiuni de credinţă există distanţă de veacuri, dar totuş ele reprezintă o unitate organică, care impune. Toate acele învăţături, cari n'au pentru sine mărturia constantă şi universală a bisericei vechi ecumenice, sunt a se considera ca adaosuri omeneşti, cari n'au dreptul a face parte din comoara adevărului descoperit; căci — cum zice *Vincenţiu de Lerin* — numai: «quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est, hoc est vere proprieque catholicum»[1] Biserica nu primeşte reveleţiuni nouă, căci e perfectă şi suficientă spre mântuirea aceea pe care a primit-o de Christos şi dela apostoli. Păstrându-o pe aceasta, fără ai înmulţì cuprinsul şi fără a-l reduce, ci numai determinându-l mai lămurit şi propoveduindu-l credincioşilor — biserica îşi împlineşte datoria sa. Chiar «înger din cer — zice sf. ap. Pavel (Gal. 1, 8) — de va propoveduì vouă *afară* de ce am propoveduit vouă, anatema să fie!» Adevărul descoperit, păstrat şi definit din partea bisericei vechi ecumenice, având să rămână neschimbat în substanţa sa până la sfârşitul tuturor veacurilor, trebue să existe şi astăzi în sânul uneia dintre biserici. Care e deci acea biserică? In urma premiselor de mai sus, ea nu poate fi alta decât aceea, *care a păstrat întru toate continuitatea şi comunitatea de credinţă cu vechea biserică ecumenică.* Aceasta o poate

[1] Scrierea: Commonitorium etc. §. 2.

afirma despre sine, în cea mai desăvârşită conformitate cu adevărul istoric, singură biserica ortodoxă. Toate celealalte surori ale ei, au deviat — unele mult, altele mai puţin — dela calea ortodoxiei. «Numai pentru singura biserică ortodoxă de Răsărit — zice eruditul Dr. W. Guettée[1] — creştinismul a fost o moştenire de acest fel (adecă: primită şi predată fără întrerupere din neam în neam dela Iisus Hristos până în zilele noastre); şi pentru aceasta mărturisirea ei de acum, este aceea a secolului apostolic. Invăţătura ei este răsunetul credincios al scrierilor şi al predicării apostolilor, al învăţăturei părinţilor, al hotărârilor sinoadelor ecumenice. Ea a fost de faţă la toate schimbările ce s'au făcut creştinismului în Apus. Mai veche decât biserica romano-catolică, ea a fost martură la toate actele papalităţii şi a notat inovaţiunile ei succesive; ea a fost faţă la naşterea tuturor bisericilor, tuturor sectelor, şi în mijlocul mişcărilor opuse între sine, cari agitau spiritele, ea a rămas nemişcată, alipită de această poruncă a sf. Pavel: *«Păzeşte depozitul!»* (T. Timot. 6, 20). Unele dintre celealalte biserici, trăind între împrejurări istorice mai favorabile decât biserica ortodoxă, pot, ce e drept, să impună astăzi prin o cultură mai superioară şi prin o mai bogată splendoare externă. Noi cu bucurie suntem gata să recunoaştem acelor biserici meritele ce au fost în stare să şi-le câştige, cu ajutorul elementelor păstrate din creştinismul genuin şi prin favorul împrejurărilor, pentru civilizaţia popoarelor. Dar biserica ortodoxă vrea să se mândrească înainte şi mai presus de toate cu partea cea bună care s'a ales şi care nu se va luà dela dânsa: de a fi depozitara credincioasă a harului şi a adevărului, care prin Christos i-s'a dat. Noi iubim aceasta biserică, ai cărei fii credincioşi suntem şi vrem să rămânem, fiindcă iubim adevărul şi pe Dumnezeu, care l-a descoperit!

Ce concluziuni rezultă, din cele desfăşurate mai sus, în chestia unirii bisericilor? Să le fixăm!

Dacă doctrina infalibilă a bisericei vechi ecumenice reprezintă adevărul revelat al creştinismului întreg şi nefalsificat, atunci unirea în credinţă a singuraticelor biserici de astăzi se poate realiza numai pe temelia neclintită a acelei doctrine. Căutarea altei baze doctrinale pentru unirea bisericilor ar fi identică cu încercarea zadarnică de a pune bisericei altă temelie decât care este pusă. Cel mai însemnat pas spre unire s'ar face prin aceea, că fiecare dintre bisericile existente astăzi, s'ar revida conştienţios fondul său de credinţă şi l-ar aduce în perfectă consonanţă cu doctrina bisericei vechi ecumenice, eliminând dintr'ânsul cele întrecătoare şi adaogându-i cele ce-i lipsesc. Alt teren comun de înţelegere între biserici nu putem afla. Biserica ortodoxă îl acceptează şi se supune instanţei decizătoare a bisericei vechi ecumenice, cu care a păstrat întru toate o neîntreruptă continuitate şi comunitate de credinţă. In chestia atât de importantă a unirii bisericilor, biserica ortodoxă nu păşeşte cu pretenţii nejuste

[1] Vezi: Expunerea doctrinei, trad. de Iosif Gheorghian, Bucureşti ed. 3. a. 1901 pag. XIII.

şi contrare spiritului creştin, ca recunoaşterea supremaţiei şi a infalibilităţii unuia dintre episcopi, ci ea cere *recunoaşterea adevărului* «învăţăturei apostolice şi tradiţionale, fiind piatră unghiulară a ei Iisus Christos». Închinarea, prin *credinţă* şi *vieaţă*, în faţa sfinţeniei acelui adevăr — iată condiţia sine qua non a unirii bisericilor. Aceasta condiţie înseamnă mai mult decât o simplă aderenţă teoretică la un anumit program dogmatic. E un punct de vedere învechit, a crede, că prin asemenea aderenţe s'ar putea face unirea bisericilor. Experienţele trecutului ne dovedesc destul de lămurit, că încercările de unire construite exclusiv pe atari baze n'au avut rezultate trainice, ci din contră — au produs şi mai mari înstrăinări şi învrăjbiri între biserici. Este adevărat, că unirea bisericilor presupune unitatea credinţei, dar tot atât de adevărat este şi aceea, că unitatea religioasă nu este ceva ce «se construeşte», ci este ceva ce se realizează *prin creştere*. Iar la creştere, precum se ştie, pot contribuì mulţi factori — unii favorabili, alţii nefavorabili. Noi primim învăţătura sf. apostol Pavel, care «împreunarea credinţii» ni-o înfăţişează după analogia creşterii «întru om desăvârşit, la măsura vârstei plinirii lui Christos. Ca mai mult să nu fim prunci învăluindu-ne şi purtându-ne de tot vântul învăţăturii întru amăgitura oamenilor, întru vicleşug spre meşteşugirea înşelăciunei. *Ci făcând adevăr întru dragoste*, să creştem prin toate întru El, carele este capul — Christos, Din carele tot trupul ce se alcătueşte şi se încheie prin toată pipăirea dării, după lucrarea întru măsura fieştecărui mădular, face creştere trupului spre zidirea sa întru dragoste» (Efeseni 4, 13—16). Credem deci, că progresul continuu al cugetării şi vieţii creştineşti contribue treptat la unirea creştinătăţii într'o singură biserică. Să ne închipuim, că mai mulţi oameni au să urce un munte înalt, pornind din diferite părţi. Până ce sunt încă la poalele acelui munte, ei stau departe unii de alţii şi nu se văd, căci privirile li-se lovesc de piedeci. Cu cât se apropie însă mai mult de vârful muntelui, cu atâta se apropie şi într'olaltă, iar când au ajuns în vârf, stau unul lângă altul şi au acelaş orizont în toate părţile. Aşa ne închipuim şi apropierea succesivă a bisericilor creştine într'olaltă prin progresul religios al creştinătăţii. Dar când se va întâmplà unirea lor, repetăm, nu putem ştì, căci «nu ne este nouă a ştì anii sau timpurile, care Tatăl le-a pus întru a sa putere«. (Fapt. 1, 7).

Aşa este a se preciza punctul de vedere principiar, care corespunde normei de credinţă a ortodoxiei, în chestia unirii bisericilor. Părăsirea acestui punct de vedere ar aduce cu sine jertfirea adevărului. Din cauza aceasta, pe terenul principiilor de credinţă, nu se pot da concesiuni. Aceasta trebue să o recunoască tot creştinul, pentru care credinţa e bunul cel mai scump.

Dr. Nicolae Bălan.

PREDICĂ LA DUMINECA a X. DUPĂ ROSALII.[1]

Rugăciunea şi postul ca mijloace ale desăvârşirei.

«Acest fel nu iese fără numai cu rugăciune şi ajun».
(Mat. 17, 21).

Iubiţi fii!

Menire înaltă avem noi în lume. Cuvine-se a o cunoaşte bine. Şi nici nu mă îndoesc, că o cunoaşteţi. O înfăţişează cu deplin înţeles vorbele grăite de Dzeu lui Adam încă la zidirea sa — vorbe scrise cu slove groase şi în conştiinţa omenească, care sună: *Creşteţi şi vă înmulţiţi şi umpleţi pământul şi-l stăpâniţi pe el, şi stăpâniţi peştii mării şi paserile ceriului, şi toate dobitoacele, şi tot pământul, şi toate jivinele ce să târăsc pe pământ* (*Fac. I, 28*). Menirea omenească în lume, va să zică, se cuprinde în faptul: *a sta în fruntea făpturilor, a le cârmuì.* Fiind omul pus de Dumnezeu stăpânitor al pământului, se numeşte el şi *coroana făpturilor.*

Mintea sănătoasă ne spune, iubiţilor, că în lume trebue să fie rânduială. Firea bunăoară ascultă de legi bine aşezate, cari n'au dat, nu dau şi nu vor da greş. Nu s'a întâmplat încă ca soarele să nu răsară dimineaţa ori să nu apună când vine noaptea; nu s'a întâmplat ca stelele să lipsească de pe bolta cerului, ori luna să nu aibă acelaş curs vecinic. Numai odată să se fi ivit mişcări contrare cursului regulat, cutropită ar fi firea. Nici ceriul n'ar mai fi ceriu, nici pământul pământ; nici stele, nici soare, nici nimic, pentrucă schimbându-li-se cursul, atât s'ar fi izbit deolaltă până se făceau praf şi cenuşă. Dacă deci firea ascultă de legi, de legi trebue să asculte fiinţele pământeşti ce mişunează ca furnicarul şi săvârşesc mişcări ce se încrucişează — mai număroase ca «stelele ceriului» ori ca «năsipul mării». Fără rânduială s'ar introduce între ele mai mare amestec ca cel dela turnul babilonic, care a pus capăt lucrării ce o începuse oamenii de atunci; fără rânduială n'ar putea fi vorbă de nici o înaintare: am orbeca în sălbătăcie, cum oarbecă oastea ajunsă în mijlocul codrului în plin întunerec, care nu află nici o cale de ieşire.

Iată rolul măreţ al omului! El trebue să susţină rânduiala de lipsă, el dirige, cu un cuvânt el poartă steagul înaintărei pe pământ. Precum coroana străluce pe capul împăraţilor, aşa străluce omul între alte fiinţe, cari se pleacă voinţei sale, ascultă de el; un semn, o mişcare a omului pentru ele sunt porunci cari caută a le împlinì. Azi nu numai fiinţele au sfială, se pleacă omului, ci şi elementele naturei se supun voiei sale. Pământul, aerul, apa — care de care se întrec în a slugì nouă.

Civilizaţia — aşa se mai numeşte înaintarea ce se face — a cuprins şi cuprinde toate părţile pământului. Cu lăţirea ei se schimbă toată faţa pământească. Despre asta ne dă mărturie viaţa zilnică — ce şi cum a fost eri, nu mai e azi, şi ce e azi nu va fi mâne. Toţi călătorii ce au

[1] Motto e din Evang. din Dum. X, dar se poate rostì şi altădată, mai ales în zilele postului. *Autorul.*

prilej a cutriera uscatul şi mările ne încredinţează că civilizaţia face minuni în toate părţile. Suntem şi trebue să fim mândri de lucrările omului. Da! a sa şi numai a sa este *civilizaţia,* şi fără om barbarie întreagă ar stăpânì lumea.

Se naşte întrebarea: Cum are să fie stăpânirea noastră, ca să poată naşte pe urma ei adevărata civilizaţie? E rolul nostru a ridica tronuri de tirani, a stăpânì cu foc şi sabie? — Asupra unor întrebări ca aceste datori suntem a ne dumerì, ca să nu cădem în greşeli ce ne-ar micşora cinstea ori ne-ar face nevrednici de numele ce-l purtăm.

O parte bună a oamenilor din zilele noastre, ce poartă şi numele de creştin, durere, iau din vorbă în vorbă următoarea zicală a Ecleziastului: «Intâmplarea fiilor omeneşti şi întâmplarea dobitocului — o întâmplare este; precum moartea acestuia aşa şi moartea aceluia; şi un duh este tuturor, şi nimic nu prisoseşte omul decât dobitocul» (3, 19). Unii ca aceştia învaţă deci, că omul e dobitoc şi dobitocul om. Deosebirea între amândoi este, că unul are grad mai mare de pricepere ca altul. Atât! Precum scopul dobitocului în lume este deci a trăì, aşa trebue a fi şi pentru om: *asigurarea traiului cât se poate mai liniştit — pentru el şi urmaşii săi.* Pe urma acestei învăţături s'au născut mai ales 2 învăţături, cari dacă ar fi adevărate, pot răsturna întreagă rânduiala vieţii de azi şi pot arunca lumea în prăpastia barbariei de odinioară. Intâia învăţătură rea o putem cuprinde în cuvintele bogatului nemilostiv din scriptură: «Mâncă suflete, bea şi te veseleşte, că ai multe bunătăţi strânse pe mulţi ani», iar a doua o reoglindează cuvintele: «lupta pentru traiu» ce trec de pe buze pe buze şi tot la a doua vorbă ce se rosteşte se rostesc şi ele.

Netemeinicia învăţăturei dintâi o pricepeţi uşor. Unde a dus pe bogat lăcomia sa? In mormânt. Incă în noaptea, când mânâncă şi bea mai bine, venit-a îngerul morţii şi luatu-i-a sufletul. Da! căci desfrâul scurtează vieaţa. S'a aflat, că din 1000 morţi abia cam 180—200 mor de moarte firească, atunci adecă când le vine rândul; restul de 800—820 mor înainte de vreme — cei mai mulţi în floarea vieţii, când puteau încă fi folositori lor şi societăţii. Şi oare nu e păcat strigător la cer a se ucide omul pe sine? Inţeleptul Solomon a zis: Cui este vai? cui gâlcevi? cui judecăţi? cui năcazuri şi sfezi? cui sdrobiri înzădar? cui sunt ochii urduroşi? au nu celor ce zăbovesc la vin, şi celor ce păzesc unde se fac ospeţe? (Pilde 12, 29—30). Intr'adevăr mari şi multe sunt relele cari vin pe capul oamenilor din necumpăt. Orgiile (aşa se chiamă necumpătul în grad foarte mare) nu numai indivizi, persoane au măturat de pe faţa pământului, dar şi popoare. Răul mare al orgiilor mai e, că degradează pe om. Se poate numì om, vă întreb, celce cade în drum, se tăvăleşte în mijlocul noroiului, se târăşte pe brânci dintr'un loc în altul, ori dă cu mânile şi picioarele ca nebunii şi gângăneşte vorbe, să nu le auzi, dacă ai simţ cât şi cât de ruşine?..

Nu mai puţin netemeinică şi păgubitoare trebue să fie şi a doua învăţătură stricăcioasă, adecă cea despre: «lupta pentru traiu». Ce va să

zică ea? — Nici mai mult, nici mai puţin, decât că: *dreptul de a trăì îl are cel mai tare.* Slabii — după unii filozofi moderni — prin faptul că sunt slabi, sunt osândiţi la moarte timpurie. Cu cât mai curând vine ea, cu atât mai bine pentru ei: de ce să trăiască şi încurce lumea. Ba delăturarea lor din cale e binefacere pentru societatea căreia îi sunt spre greutate. Orice mijloc deci care ajută la depărtarea celor slabi din societate — este binevenit. De aceea poruncile din catehismul lor şi sună aşa: Cel bogat se poate îmbogăţì şi mai tare prin apăsarea săracului! Cel puternic ridice-se cât poate de sus pe spinarea slabului! Invăţăturile prăpăstioase caută a le întărì cu pilde din natură şi istoria popoarelor vechi.

Nu-i vorbă, în vechime au existat popoară cari pruncii neapţi de vieaţă, cu scăderi, îi luau dela mame îndată după naştere şi-i ucideau, spre a nu sporì numărul celor avizaţi la ajutor străin. Din acest punct de vedere ucideau şi bătrânii ajunşi la anii slăbiciunii. Nu-i vorbă, se întâmplă în lumea arborilor, erburilor şi dobitoacelor că indivizii mai tari răpun pe cei slabi. Să fie bună însă o aşa lege pentru societate? Nu-i greu de înţeles, ea ne-ar duce îndărăt la vremile barbare dinainte de Christos, din care ne-a scăpat *dragostea creştină,* predicată de Christos, din care izvoreşte *mila* faţă de orice vietate. Nu poate trăì aceea societate, unde singura lege e dreptul celui mai tare. Dacă ar exista o atare societate ni-ar înfăţişa numai icoana luptelor sălbatice cari stânginesc orice înnaintare. De câteori nu s'au repetat ele în cursul veacurilor. După fiecare repetare întunerec gros, barbarie a rămas. Năvălirile şi luptele popoarelor din veacul de mijloc tocmai rezultatele ce se ivesc pe urma «dreptului celui mai tare» ni le arată. Barbaria lor pe veacuri înainte a oprit lăţirea *civilizaţiei.* Prinzând putere invăţăturile cu «dreptul celui mai tare», avem deci să ne aşteptăm la «*neorânduiala,* care de când e lumea n'a mai fost; poate să urmeze chiar *nimicirea societăţii.* Dar, vai, la ce să continu cu zugrăvirea icoanei, când aşa de bine o vedeţi cu ochii spiritului!...

E bine! Inţelegeţi acum, că baza stăpânirei omului pe pământ nu poate fi egoistă, adecă iubitoare peste măsură numai de sine şi asupritoare pentru alţii. Deschid o pildă... Veţi fi auzit şi dvoastră de oamenii de ştiinţă, ceice cercetează tainele naturei şi caută a scoate noi şi noi adevăruri pe seama mulţimei. Unii din ei se închid între păreţii chiliuţei lor, zile şi nopţi întregi petrec lângă măscioară, hrănindu-se numai cu duhul slovelor moarte ce caută a le cunoaşte; alţii se aruncă în corăbii pe valurile mării, punându-şi în joc vieaţa; alţii iau drumul aerului; alţii urcă munţi şi gheţari prăpăstioşi, şi iar alţii se cufundă în ocnele pământului, cari îi pot închide pe vecie în sinul lor. Şi unii şi alţii îşi pun în joc sănătatea, vieaţa. Foarte mulţi se stâng în locuri uitate, ca tot atâţi mucenici ai ştiinţei. Putem zice, că din drumul lung ce-l întreprind se întorc bărbaţii ştiinţei decimaţi, ca şi ostaşii ce au purtat luptă grea întru apărarea patriei. Ce-i îndeamnă a-şi repune vieaţa? — Setea de bogăţii? ori setea de a supune ţeri? — Nepricepuţii aşa judecă. Obştea adesea le zice ne-

buni. De fapt altă sete au ei, cu mult mai nobilă. Setea lor e: *a putea da îndrumări nouă spre civilizaţie*. Duhul lor dă duh nou lumei; prin duhul lor se primeneşte duhul civilizaţiei. Bărbaţii ştiinţei i-am putea numì *faruri* de lumină din mijlocul întinselor oceane, cari arată călătorilor cu corabia drumurile lor. Indemnurile învăţaţilor, cum vedeţi, sunt îndemnuri curat sufleteşti.

Asta e, iubiţilor! aşa se împlineşte adevărata chemare omenească în lume! Sufletul omului, se zice, e scânteia dumnezeirei. Ca scânteie trebue să lumineze, să aprindă din ce în ce mai mult focul sufletesc pe pământ, ca la lumina lui să se trezească toată suflarea şi cu vrajă să alerge după ea.

Suntem mândri pe numele de creştin. Ne place a apăsa vorbele, că creştinismul a schimbat faţa pământului şi că dela Christos încoace putem vorbì numai de adevărată civilizaţie. Creştinismul a putut schimba faţa lumei numai predicând abstinerea şi înălţarea duhului, cari singure împrumută omului vrednicie. Fiecare pagină din istoria creştină vorbeşte de asta. Vieaţa apostolilor, a sfinţilor este carte deschisă pentru oricine, din care poate învăţa cum se ridică omul prin vieaţa duhovnicească. Un Vasilie, Grigore şi Ioan şi alţi sfinţi par a nici nu fi oameni, ci îngeri în trup. Mântuitorul Christos a zis: Drept aceea nu vă grijiţi zicând: ce vom mânca, sau ce vom bea, sau cu ce ne vom îmbrăca, că toate acestea păgânii le caută, că ştie Tatăl vostru cel ceresc că vă trebuesc aceste toate. Deci căutaţi mai întâi împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea lui, şi aceste toate se vor adauge vouă (Mat. 6, 31—33). Şi acesta e firul roşu al învăţăturilor creştine: să căutăm *desăvârşirea sufletească*, ca să o putem împrumuta lumei. Aşa au lucrat bărbaţii creştini cari au regenerat lumea.

Azi s'a schimbat lumea. Astăzi numai puţini mai ţin la idealul creştin.

Mulţimea se perde în daraverile zilnice, se depărtează dela ideal întocmai ca oaspeţii cari, învitaţi la nuntă, s'au dus care la boii, care la ţarină şi care a rămas cu muerea acasă, negligând cu toţii plăcerile ce le poate împrumuta vieaţa *duhovnicească*. Şi e rău aşa. Paguba nici se poate calcula. Creştinul până atunci e creştin, până ce poate sta mai sus decât alte fiinţe. Îndată ce scopul e numai *materia* — am încetat a fi creştini, ne facem netrebnici, ne svârcolim în patimi ca lunatecul din scriptură, pe care duhurile rele îl scuturau de cădea în foc, de multeori în apă (Mat. 17, 15).

Cum să ocolim patimile? Răspund cu Christos: Acest fel nu iese fără numai cu rugăciune şi ajun (Mat. 17, 21), învăţătură ce am pus-o şi în fruntea cuvântărei de faţă. *Rugăciune şi post.* Două cuvinte şi două comori pe seama creştinismului. Ce e pentru foc apa, ori ploaia pentru câmpul secat de căldura soarelui, aceea sunt postul şi rugăciunea pentru creştin. Lumea de azi nu stă în legătură cu fiinţa cea mai înaltă, cu Dumnezeu, nu cugetă la lucruri şi scopuri mai înalte, şi de aceea se cufundă. Prin rugăciune vorbim cu Dumnezeu şi astfel ţinem oarecum vie în noi ideea chemărei mai înalte, ne trudim a fi vrednici de numele ce-l

purtăm. Nu-mi pot închipuì om, care s'ar apropia nespălat, neîmpodobit de Dumnezeu, cum a făcut oaspele netrebnic dela nunta împăratului (Mat. 22, 11—14). Aci aflu folosul rugăciunei! Durere, în gura multora rugăciunile sunt vorbe deşerte, vorbă de clacă, cari le rostesc făr' a-şi da seamă de înţeles, făr' a căuta a-şi îndrepta vieaţa după cum cer ele. Acestora le recomand a se retrage în camerele lor, în singurătate, cel puţin odată pe zi, şi a privì de acolo cu ochii lor sufleteşti asupra lucrurilor ce-i încunjoară. Vedea-vor câmpi cu podoabe, cari nici Solomon, cel mai mândru între craii pământului, nu le-a putut avea; vedea-vor ceriul şi pământul atârnat ca un strop de apă ce cade în mijlocul universului, şi cunoaşte-vor «că tot darul bun şi toată darea desăvârşit dela părintele luminilor pogoară». E peste putinţă să nu strige atunci: «Mare eşti Doamne şi minunate sunt lucrurile Tale!» Şi e preste putinţă să nu se ridice din ticăloşia lumească ce-i împresoară... E mare puterea meditaţiilor asupra sufletului şi mari vor fi şi schimbările ce se întroduc în fiinţa omului prin meditaţii. Biserica recomandă meditaţiile ca «apa cea vie» ce învioreazǎ toată fiinţa creştinului.

Dacă meditaţiile sunt «apă vie», *postul* — ca al doile mijloc — e foc curăţitor la reînoire. Postul dă avânt înălţător. Mâncările şi beuturile sunt povară ce trag în jos, postul dă aripi cari ridică. Dracii ce poartă oamenii prin noroiu sunt boldurile ce răsar în ei pe urma desfrâului. Beţia este drac, care trânteşte şi târăe prin bălţi; mânia este drac, care scutură, scoate boale din gură; pizma e drac, care face fiară din om pornită spre stricăciunea deaproapelui; iubirea de argint dă în mână arma de ucigaş. Şi drac este pofta amestecărei trupeşti, ea ne face părtaşi la aproape toate relele din lume. Pornirilor rele, boldurilor le pune capăt postul, de aceea este el atât de lăudat. Postul se recomandă nu numai de biserică, ci şi doftorii îl ţin ca mijloc al sănătăţii şi-l şi recomandă suferinzilor cu tot dinadinsul.

Creştinii de acum se sperie de post, îl ţin de mare tiran. Inchipuire! Biserica nu zice nimănui: «Nu mânca, nu bea, nu te îmbrăca, ori nu te căsătorì»!... Dimpotrivă ne recomandă întrebuinţarea lor când zice: «că ştie Tatăl vostru cel ceresc că vă trebuesc aceste toate» (Mat. 6, 12). Nemâncând, nebând ş. a. nici am putea fi oameni. Ce opreşte biserica sunt «*orgiile*», şi ce ne recomandă este «*cumpătul*». Indemnându-ne la post ne îndeamnă la cumpăt. Postul prescris de biserică nici nu-i alta decât împlinirea îndemnului dat de apostolul ce zice: Nu vă îmbătaţi de vin întru care este curvia, ci vă umpleţi de duh (Efeseni 5, 18). Sfat într'adevăr dumnezeesc! Il împlinim înfrânând poftele rele ce au prins stăpânire asupra noastră. La post au să participe toate mădulările câte ne pot duce la păcat. Abstinerea dela mâncare (bunăoară) şi beutură, fără a înfrâna şi pornirile, faptele rele asupra vecinului, nu-i post; şi nu înseamnă a postì când postitorul nu-i cuprins de milă şi nu săvârşeşte faptele milosteniei faţă de aproapele ş. a......

Iubiţilor! Mântuitorul Christos a zis: Aşa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca văzând faptele voastre cele bune să mărească pe Tatăl vostru cel din ceriuri (Mat. 5, 16). Un fel de întregire e acì a cuvintelor dela facere, când s'a zis: stăpâniţi pământul! Acolo se dă poruncă a stăpânì, aici se arată cum să fie stăpânirea. *Prin lumina voastră să stăpâniţi!* — zice Christos. Lumina, da, lumina e porunca de căpetenie a învăţăturilor creştine, şi numai cei ce devin *lumină* — împlinesc legea creştină, numai ei sunt reprezentanţii lui Dzeu pe pământ. Deci Vai celor ce trăesc lumei acesteia! Vai celor pentru cari viaţa este numai leagăn de plăceri! Vai desfrânaţilor — morminte pline de duhoare şi necurăţenie! Vai de cine îşi ucide sufletul cu plăceri vremelnice cari trec şi ele ca clipa ce le-a dat naştere! Vai tuturor ce-şi uită de chemarea înaltă!...

Să ne înarmăm, iubiţilor, cu armele credinţei creştine, care ne duc la desăvârşire, fugind de rătăcirile oamenilor, cari ne sapă mormântul trupesc şi sufletesc, şi mila lui Dumnezeu şi darul Domnului Isus Christos va fi cu noi. Amin! *Vasile Gan*

protopop.

MIŞCAREA LITERARĂ.

Cuvântările P. Sf. episcop al Romanului D. D. Gerasim Saffirinu rostite în senat, în Martie 1909, cu privire la proiectul de lege pentru modificarea legii sinodale din 1872 şi pentru înfiinţarea Consistorului superior bisericesc. Bucureşti 1909. pag. 69. Se cetesc cu plăcere aceste cuvântări, din cari vorbeşte puternic conştiinţa unui episcop pe deplin încredinţat de dreptatea cauzei pe care o susţine. P. S. Sa primeşte, ca un lucru canonic, lărgirea cercului eligibililor la episcopii şi mitropolii, prevăzută în proiectul acum devenit lege; dar în acelaş timp cere să se ia măsuri ca numai oameni probaţi, cari vor fi trecut prin şcoala unei luminate ascese, să poată ajunge la acele înalte demnităţi. Reţinem aceste principii sănătoase de cari, spre răul bisericei, atât de puţin se ţine seamă şi la noi: «iar cât pentru cel care îmbrăţişează vieaţa călugărească şi este chemat să se pregătească ca să ajungă episcop sau mitropolit, unul ca acesta trebueşte priveghiat îndelung şi de aproape, căci omul este supus patimilor şi greşeşte în tot timpul vieţii. De aceea, mai ales un asemenea călugăr trebue ţinut strâns, trebue trecut, cum zicem noi Românii, prin ciur şi prin dârmon. Trebueşte încercat în tot felul, trebueşte făurit şi oţelit în tot chipul, spre a se vedea dacă dobândeşte răbdarea şi smerenia şi dacă îşi agoniseşte destoinicia pentru sfânta chemare de episcop sau mitropolit, având să poarte, cu răspundere, turma cea cuvântătoare pe păşunele de mântuire... Este o vorbă, că pe călugăr pustia îl creşte şi lumea îl ispiteşte. De aceea un viitor episcop sau mitropolit trebueşte crescut de stareţul său cu aşa îngrijire şi cu aşa asprime, încât fiind chemat ca ierarh, să pară că este ***înger în trup,*** şi să ducă viaţă cu atâta înfrânare

şi activitate în Domnul, *încât ispitele ce pot venì asupra lui să nu-l poată da la o parte din drumul care duce la împlinirea cu toată scumpătatea a sfintei voinţe a lui Dumnezeu, pentru dobândirea mântuirii sale şi a păstoriţilor săi*».. Cu o rară energie, care a stors admiraţia tuturor celor înţelegători, a combătut P. S. Sa înfiinţarea «Consistorului superior bisericesc«, ca o instituţie anticanonică şi dezastroasă pentru biserică, sfârşind prin cuvintele: «pentru combaterea acestui consistor superior bisericesc am pus în joc toată fiinţa mea, toată căldura inimei mele, ca urmaş al sfinţilor apostoli. Sunt convins pe deplin despre dreptatea celor ce susţin, şi dela aceasta nu mă va putea abate nimic, răsplătească-mi-se aceasta cu demiterea mea din scaunul episcopal, sau, dacă voiţi, chiar cu caterisirea mea. Aşa de dreaptă mi-se pare cauza pe care o susţin». Mare răspundere cade asupra celor ce n'au luat în seamă aceste categorice mărturisiri.

Profeţiile messianice din Pentateuch explicate după textul original de Prof. *Dr. Emilian Voiutschi.* Cernăuţi 1909, pag. 22. Prin acest studiu exegetic, reprodus în broşură, a colaborat autorul la «Almanahul jubilar» publicat de societatea «Academia ortodoxă» a studenţilor facultăţii teologice din Cernăuţi. Cu competenţa specialistului ne interpretează în şir textul celor mai vechi prorocii referitoare la Messia. Fiindcă acele prorocìi sunt date pe treapta primă a istoriei revelaţiunii, ele conţin mai mult indicaţii de un caracter general cu privire la persoana Mântuitorului «de oarece — încheie autorul — pe cerul revelaţiunii se făcu ziuă numai încetul cu încetul şi fiecare ideie a revelaţiunii, deci dară şi ideia mântuirii, propăşia asemenea cu încetul.» Legea a fost un înţelept pedagog care a făcut educaţia spre Christos treptat, începând dela învăţături mai elementare şi mai uşoare de priceput.

Manual de teologia morală de prof. *Dr. George Dragomir.* Caransebeş 1909. Editura autorului pag. 167. Preţul 4 cor. Autorul a publicat acest manual cu gândul ca să stea într'ajutor elevilor dela institutele noastre teologice în studiul teologiei morale. Luând în considerare lipsa într'adevăr simţită a unui bun manual pe acest teren, trebue să recunoaştem nizuinţele celor ce voesc să ni-le dea. Vom revenì.

Adevăruri crude, chestiuni bisericeşti de arhimandritul *V. Puiu.* Bucureşti 1909, pg. 45. Sunt pagini scrise cu acea dragoste curată, care arată cauzele răului din biserica ţării româneşti, pentruca cunoscându-le cât mai bine, să se ia măsurile necesare spre vindecare. Fără a aduce acuze unor persoane singuratice, se descopăr lipsurile şi trebuinţele vieţii bisericeşti pe cele mai însemnate terene, arătându-se în acelaş timp oglinda stărilor şi a oamenilor puşi în slujba bisericei — cum ar trebuì să fie. Autorul, un observator constienţios al situaţiei, propune mijloacele de tămăduire a defectelor ce le constată, dând bune şi folositoare îndemnuri. Problemele ce le discută cu demnitate sunt următoarele: misiunea socială

a clerului; clerul faţă de cultura modernă şi presă; învăţământul religios în şcoale, casărmi, spitale şi închisori; clerul şi politica; literatura teologică, cultul şi cântările în biserică, predica, seminarele teologice; monahismul; clerul înalt, scăderile şi cerinţele de îndreptare ale acestuia; facultatea de teologie. Multe din aprecierile juste a stărilor bisericeşti din ţară, se potrivesc întocmai şi la noi. Imi pot închipuì că curajul omului cinstit de a spune adevărul pe faţă, nu va fi fost pe placul celor vinovaţi, cum nu e nici la noi; dar fără mărturisirea păcatelor e peste putinţă îndreptarea lor. Amânarea mărturisirii sincere aduce cu sine îngrămădirea relelor şi întârzie tămăduirea lor. Un asemenea sistem nefast e primejdios pentru sănătatea morală a organismului bisericei. «*Oameni,* nu legi» — oameni cari să aibă virtutea sufletească a lupta în contra păcatelor şi pentru introducerea virtuţilor evangheliei, aceasta e deviza autorului. Aflându-se una din Eparhiile noastre în preajma alegerii păstorului ei, nu va fi fără interes să cunoaştem condiţiile, pe cari le cere autorul broşurei din chestie dela membrii clerului înalt, sub a căror înţeleaptă conducere, biserica poate pornì pe calea unei reale propăşiri. Iată-le:

a) *Cultură* vastă

b) *Educaţie profund creştină* şi *caractere nobile* care să determine pe orice fantezist râvnitor a urca treptele înaltului cler, ca înainte de a face primii paşi spre înălţimea cârmuitoare a bisericii să-şi examineze forţele şi meritele.

c) *Unitate de vederi* pentru chestiunile bisericeşti generale şi spirit inventiv pentru împlinirea nevoilor locale.

d) *Armonie creştinească* în raporturile cu ceialalţi membri din clerul înalt şi cu clerul în genere.

e) *Inlăturarea patimilor şi intereselor politice şi personale* în trebile bisericeşti.

f) *Administraţie vigilentă, justiţie creştină* şi *disciplină* desăvârşită pentru cler.

g) *Interesare vădită* pentru toate nevoile morale, intelectuale şi materiale ale tuturor credincioşilor.

«Numai asemenea calităţi întrunind membrii clerului înalt vom putea dobândì:

1. pentru *cler:* continuă priveghere pornită din dragoste părintească; ajutor moral şi scut împotriva ori-căror atacuri nedrepte; crearea şi întreţinerea unui puternic ascendent faţă de păstoriţii lor; emulaţiune şi recompense morale, raţional şi *meritat* date; iar

2. pentru *popor:* credinţă şi vieaţă creştinească».

Părintele arhimandrit V. Puiu, care nu de mult a fost numit director la seminarul nou înfiinţat din Galaţi, e unul dintre bărbaţii de bune speranţe ai generaţiei mai tinere din biserica României.

Cinci cuvântări şi două conferenţe de *Dr. Nicolae Vecerdea.* Braşov 1909 pag. 80. In cele cinci cuvântări, pe cari autorul le-a ţinut la di-

ferite întruniri culturale, se dau frumoase aprecieri şi îndemnuri pentru nizuinţele noastre întru desvoltarea culturii naţionale. Dintre conferenţe, cea dintâi tratează despre «socialismul modern şi naţionalitatea noastră» o chestie, faţă de care în desvoltarea noastră politică şi culturală ni se impune o tot mai hotărîtă precizare de front. Acesta e şi scopul conferenţei de faţă. Într'o expunere clară şi cursivă se stabilesc puncte de orientare generală asupra desvoltărei, a mijloacelor de luptă şi a scopurilor socialismului modern. Concluzia pentru noi e următoarea: «socialismul şi mişcarea socialistă, chiar dacă ar fi fost vreodată, ele în viitor nu mai sunt şi nici nu mai pot fi nici primejdioase şi nici păgubitoare pentru desvoltarea şi progresarea noastră culturală şi naţională (p. 46)... căci *chestiunea ţărănească a neamului românesc* nu numai înlocuieşte, ci deadreptul exchide socialismul şi îl face cu totul imposibil la Români» (p. 45). Dela socialişti am putea învăţa însă, cum să ne însufleţim, cum să ne organizăm, cum să ne împlinim datorinţele şi să aducem jertfe morale şi materiale în munca pentru multele şi marile ideale culturale şi sociale *ale noastre*, dar adăugăm noi — să ne ferim a întrebuinţa tactica socialiştilor, care samână ură între clasele sociale, căci prin o asemenea înveninare a sufletelor, cum o practică democraţia socială în unele părţi, nu se poate face educaţia spre progres cultural a nici unui popor şi a nici unei societăţi.

Nu ne putem unì întru toate cu felul cum priveşte autorul raportul socialismului faţă de religiune, când afirmă că: «duşmănia dintre religiune şi socialism a provenit şi provine mai ales *numai* (!) din împrejurarea, că în lupta care s'a încins şi se dă de o parte între socialism reprezentat prin burghezime, reprezentanţii oficiali ai religiunei, adecă preoţimea şi ceialalţi funcţionari ai religiunei, s'au pus şi se pun încă aproape totdeauna pe partea burghezimei capitaliste, se solidarizează, se indentifică cu ea, ba întră chiar şi în luptă activă pentru ea» (p. 41). De aici ar urma, că — deoarece preoţimea noastră nu se identifică cu interesele burghezimei capitaliste — apropierea între noi şi socialism ar avea cu o pedecă mai puţin. Adeseori ni s'a dat să auzim această părere chiar din partea unor bărbaţi cu rol conducător pe terenul vieţii noastre politice. Chestiunea e însă mai complicată decum s'ar părea. Identificarea preoţimei din unele părţi cu interesele claselor conducătoare ne-ar putea explica cel mult atitudinea *anticlericală* a socialismului, nu ne poate explica însă nici decum ostilitatea pronunţată a acestuia faţă de *religiune* în genere. Cauza acestei ostilităţi este a se căuta în faptul, că corifei şcoalei germane a filozofiei socialiste au întrat cu desăvârşire în apele *concepţiei materialiste* a istoriei şi şi-au construit sistemul pe baza acesteia. În cadrul unui asemenea sistem, care consideră universul întreg şi istoria culturală îndeosebi ca un proces de desvoltare a unor puteri excluziv materiale, religiunea nu poate avea loc. Cu toată francheţa a daclarat-o aceasta *Bebel* în anul 1872 în parlamentul german: «scopurile partidului (social-

democrat) sunt: pe terenul politic forma republicană de stat, pe cel economic socialismul, iar pe terenul numit religios — *ateismul*». Intr'alt loc ne spune: «marea rezoluţie socială... se deosebeşte de toate mişcările de acest fel din trecut, prin aceea, că nu caută forme religionare nouă, ci neagă *orice religiune*» [1]). Nu mai puţin radical purced faţă de religiune *Marx* şi *Engels*, cari declară cel dintâi cuvânt al religiunei (= Dumnezeu) de o minciună, care trebue sdrobită, fiindcă este piatra cea din capul unghiului a unei civilizaţii corupte. *Liebknecht* susţine, că blasfemia (hula de Dumnezeu = Gotteslästerung) e necesară: «um der Sache den Garans zu machen». Asemenea vorbe, spuse de oameni cu mare trecere în sânul democraţiei sociale, trec din gură în gură şi devin o deviză pentru membrii partidului, cari şi de altcum sunt foarte uşor de câştigat pentru o împotrivire faţă de autoritatea morală a religiunei. Fapt e, că pentru reprezentanţii socialismului ştiinţific cari sunt aderenţi ai concepţiei materialiste, duşmănia faţă de religiune e de un caracter principiar. Dar paralel cu discreditarea materialismului în faţa ştiinţii s'a temperat şi împotrivirea socialismului în contra credinţii. In programele partidului social-democrat german s'a evitat enunţarea unei împotriviri făţişe faţă de religiune. Astfel programul dela Gotha din 1875 şi cel dela Erfurt din 1891 declară religiunea ca o «afacere privată», ceeace nu înseamnă altceva decât a-i întoarce spatele prin o formulă mai delicată. Sperăm că vom avea ocazie a discuta această chestiune mai pe larg.

A doua dintre conferenţele dlui Dr. N. Vecerdea se ocupă de autonomia bisericei noastre, scoţând la iveală meritele celor ce s'au luptat pentru câştigarea ei. Se explică apoi constituţia noastră bisericească pe baza «Statutului organic», iar la sfârşit se fac constatări cu privire la practica acelei constituţii. Fără să generalizeze păcatele, autorul afirmă, că: «autonomia bisericei noastre a început a se practica în anii din urmă în măsură tot mai mare şi mai îngrijitoare mai ales în două direcţiuni rele, cari pot fi indicate prin două vorbe foarte bine cunoscute în istoria culturală anume prin vorbele: *Simonie* şi *Demagogie*. Autorul, ca membru al mai multor corporaţiuni bisericeşti ale noastre, este în măsură a-şi da seama de relele cari rod la temeliile morale ale bisericei. Pentru stârpirea acestor rele, cari nu pot fi îndestul osândite, va trebuì o lucrare conştientă, la care să se asocieze toţi fiii buni ai bisericei. Trebue curăţită «Plevna internă» ca să poată rezista atacurile celor din afară. — Este interesant a se ştì, că un asesor consistorial s'a făcut că trage la răspundere pe conferenţiar pentru îndrăzneala foarte laudabilă de a fi pus degetul pe rană. Noi întrebăm: de ce nu se trag la răspundere cei vinovaţi de păcatele pe cari le descopere conferenţiarul? Părinte Sfinţia Ta: numai atunci s'ar face începutul îndreptării!

---

[1]) Die wahre Gestalt des Christentums ed. 2. 1887.

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice, date și indigitări tipiconale pe lunile Iunie și Iulie 1909.

Observări generale:

Cum s'a amintit și la alt loc: Cu Utrenia din Dumineca tuturor sfinților se încheie stadiul Pentecostarului; iar: cu Vecernia din această Duminecă se începe stadiul *propriu* al Octoihului, cel mai lung period al cultului în marginile anului pascal, period, care durează până la Dumineca Vameșului și a Fariseului, când se începe al treilea și cel din urmă stadiu în practica cultului public religios, stadiul Triodului cu durată de zece săptămâni înainte de Paștile următoare.

Precum în stadiile precedente: al Triodului și al Pentecostarului, normele și regulele speciale ale tipicului le căutăm și le aflăm — la rândul lor — în Triod și în Pentecostar, totașa și în stadiul Octoihului: normele și regulele speciale ale tipicului, pentru toate cazurile cultului: la Vecernii, la Utrenii și la Liturgii, cazuri cari ar obveni în acest stadiu al cultului, le vom căută și aflà în tipicul Octoihului mare, aflătoriu la finea acestei cărți rituale de strană.

În consecvență cu cele premise, aflându-ne în stadiul Octoihului, normele și regulele tipiconale speciale, în practica cultului public, le vom căută și aflà în tipicul Octoihului mare; deci: la

7 Iunie: Dumineca a 3-a după Rusalii, glas 2, voscr. a 3-a.

La Vecernie și la Utrenie: cântările glasului din Octoih și ale Mineiului, cum prescrie tipicul Octoihului.

La Liturgie: cele obicinuite cu Apostolul și Evangelia acestei Dumineci. NB.

14 Iunie: Dumineca a 4-a după Rusalii, glas 3, voscr. a 4-a.

La Vecernie și la Utrenie: Cântările glasului din Octoih și ale Mineiului, ca și în Dumineca precedentă; totașa și la Liturgie: Cântările obicinuite cu Apostolul și Evangelia Duminecii a 4-a după Rusalii.

21 Iunie: Dumineca a 5-a după Rusalli, glas 4, voscr. a 5-a.

La Vecernie și la Utrenie: Cântările Octoihului și ale Mineiului.

La Liturgie: Cele obicinuite cu Apostolul și Evangelia acestei Dumineci.

24 Iunie: Nașterea sfântului Ioan Botezătorului.

La Vecernie, la Utrenie și la Liturgie: Toate ale sărbătorii, cum se află și se prescrie la Mineiu.

28 Iunie: Dumineca a 6-a după Rusalii, glas 5, voscr. a 6-a.

La Vecernie și la Utrenie: Cântările glasului din Octoih și ale zilei Mineale în măsura prescrisă de tipicul Octoihului.

La Liturgie; Cele obicinuite cu Apostolul și Evangelia acestei Dumineci.

29 Iunie: Sfinții Apostoli Petru și Pavel.

La Vecernie și la Utrenie: Toate ale sărbătorii, cum se găsesc, și cum se prescrie la Mineiu.

La Liturgie: Cele obicinuite cu Apostolul, Evangelia și Priceastna sărbătorii.

5 Iulie: Dumineca a 7-tea după Rusalii, glas 6, voscr. a 7-a

La Vecernie și la Utrenie: Cântările Octoihului și ale Mineiului ca și în Duminecile precedente.

La Liturgie: Cele obicinuite, cu Apostolul și Evangelia acestei Dumineci.

12 Iulie: Dumineca a 8-a după Rusalii, glas 7, voscr. a 8-a.

La Vecernie și la Utrenie: Cântările glasului din Octoih și ale Mineiului.

La Liturgie: Apostolul și Evangelia Duminecii cu cele obicinuite.

19 Iulie: Dumineca a 9-a după Rusalii, glas 8, voscr. a 9-a.

La Vecernie și la Utrenie: Cântările Octoihului și ale Mineiului.

La Liturgie: Cele obicinuite, cu Apostolul și Evangelia acestei Dumineci.

20 Iulie: Sfântul Proroc Ilie.

La Vecernie și la Utrenie: Toate ale sărbătorii cum se găsesc la Mineiu.

La Liturgie: Cele obicinuite, Apostolul, Evangelia și Priceastna sărbătorii.

26 Iulie: Dumineca a 10-a după Rusalii, glas 1, voscr. a 10-a.

La Vecernie și la Utrenie: Ca și în Duminecile precedente: Cântările glasului din Octoih și ale Mineiului.

La Liturgie: Apostolul și Evangelia acestei Dumineci cu cântările obicinuite la Liturgia sfântului Ioan Gură de Aur. *Cantor.*

NB. În cartea Evangeliilor, ordinea Duminecilor după Rusalii se începe în Dumineca tuturor sfinților, care, în tipicul din Nr. precedent al «R. T.», greșit s'a numit a 2-a Dum. după Rusalii, iar cea dela 31 Maiu, a 3-a Dum. după Rusalii; deci: se rectifică această eroare.

A greșì, e lucru omenesc; iar a recunoaște și a îndrepta greșala, e lucru și datorință creștinească!